

CUMHURİYET DÖNEMİ YAZIN ÇEVİRİLERİNDE BİR ÇEVİRİ STRATEJİSİ OLARAK YABANCILAŞTIRMANIN EKSİKLİĞİ: FRANZ KAFKA’NIN “EIN LANDARZT” ADLI ÖYKÜSÜNÜN TÜRKÇEYE ve İNGİLİZCEYE ÇEVİRİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELEMESİ

ABSENCE OF FOREIGNIZATION AS A LITERARY TRANSLATION STRATEGY IN TURKISH REPUBLICAN ERA: A COMPARATIVE STUDY OF TRANSLATIONS OF FRANZ KAFKA’S SHORT STORY, “EIN LANDARZT” INTO TURKISH AND ENGLISH

10.17755/esoder.15641

Hüseyin YURTDAS¹

Öz

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi yazın çevirisi stratejilerini hem bu konuda yapılmış araştırmalar üzerinden hem de Kafka’nın “Ein Landarzt” öyküsünün farklı çevirileri üzerinden ele aldık. Hipotezimiz, bu dönemde yabancılaştırmanın baskın bir strateji olmadığıydı. İncelediğimiz araştırmalar da Tercüme Bürosu’nun, en azından yönetici kadrosunun yerileştirmeci olduğunu, sonraki yıllarda ise kaynak odaklı bir yaklaşımın egemen olduğunu ortaya koyuyordu. Çeviri incelemesi sonucunda ise yerileştirmeciliğiyle bilinen Kamuran Şipal’in diğer çevirmenlere kıyasla, yabancılaştırma stratejisine daha fazla başvurduğunu gördük. Bu, şu önermeyi de beraberinde getiriyordu: En yabancılaştırıcı çevirmen Şipal’se, yabancılaştırma pek kullanılmayan bir strateji olsa gerek. Gerçekten de ele aldığımız örnekler üzerinden, yabancılaştırmanın az kullanıldığını gördük. Aynı öykünün İngilizceye çevirilerini de inceledik; bu çevirilerde yabancılaştırmaya daha fazla başvurulmuş olmasını, hipotezimizi destekleyen bir başka veri olarak yorumladık çünkü bu, elimizde yabancılaştırmanın pekala yapılabileceği bir kaynak metnin olduğunu ama Türkçeye çevirilerde bu stratejinin tercih edilmediğini, bir başka açıdan ortaya koyuyordu. Bu çalışma ayrıca, karşılaştırmalı incelemeler yapmanın, Şipal örneğinde gördüğümüz üzere, üstünde neredeyse fikir birliğine varılmış yargıları değiştirebilecek sonuçlar alınmasına olanak tanıdığını gösteriyor.

Anahtar Kelimeler: Çeviribilim, edebiyatbilim, edebiyat çevirisi, yabancılaştırma, Kafka çevirileri

Abstract

In this study, the aim was to analyse literary translation strategies in the Turkish Republican Period, both by examining earlier theoretical/historical analyses and research findings, and by analysing several actual translations of Franz Kafka’s short story “Ein Landarzt”. My hypothesis was that foreignization was not a dominant literary translation strategy. And actually, earlier studies, and essays about translation strategies I examined, and my own text analyses confirmed this hypothesis. The leading figures of the Translation Bureau were defending the domesticating strategy, and in the following years, a source oriented approach became popular. Moreover, text analyses revealed that Kamuran Şipal, who is famous and criticized for his domesticating translations in literary circles, was the translator who used foreignization most. This interesting finding led to the argument that if Şipal uses foreignization most, then foreignization must be a rarely used strategy. And indeed, translations into Turkish investigated in this study showed that foreignization is used scarcely. The fact that foreignization was used more by the English translations of the same text, strengthened the validity of our hypothesis since this proved again, that not using the foreignizing strategy was a choice of Turkish translators. One last point underlined in this study is, as highlighted in Şipal’s case, comparative research might help changing almost stereotyped judgements about translation phenomena.

Keywords: Translation studies, philology, literary translation, foreignization, Kafka translations.

¹ Arş.Gör.Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çeviribilim Bölümü, İngilizce Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalı, hyurtdas@yahoo.com

1. GİRİŞ

Bu çalışmanın çıkış noktalarından biri, Türkiye’de yazın çevirisi alanında baskın çeviri anlayışının, diğer deyişle çeviri normunun yerlileştirme olduğu konusundaki görüşümdü. Çeviri ve ideoloji konusundaki araştırmalarıyla tanınan Amerikalı çeviribilimci Lawrence Venuti de *Scandals of Translation* adlı kitabında (1999) benzer bir görüşü savunuyor, yerlileştirmenin sadece belli bir ülkede değil genel olarak baskın çeviri normu olduğunu belirtiyor, bunun çevirinin en büyük skandallarından biri olduğunu öne sürüyordu. İlerleyen bölümlerde biraz daha ayrıntılı biçimde ele alacağımız Friedrich Schleiermacher (1963), Nazım Hikmet (1975) ve Venuti (1999) gibi düşünce adamları bu çeviri eğiliminin önemli bir eksikliği de doğurduğunu, kültürlerin gerçek anlamda birbirleriyle tanışmasının önünde engel oluşturduğunu savunuyorlardı. Ayrıca bu yaklaşıma karşı yabancılaştırmacı bir stratejiyi öneriyorlardı. Araştırma ilerledikçe, yerlileştirmenin yanı sıra, kaynak odaklılık da Türkçeye çevirilerde egemen bir eğilim olarak öne çıkmaya başladı. Nazım Hikmet’in yanı sıra birkaç aydın tarafından savunulan yabancılaştırma stratejisine ilişkin ise bir çeviri metin okuru olarak izlenimim, bu stratejinin Türkçe yazınsal çeviri dünyasında baskın olmadığı yönündeydi. Önermemi yeniden formüle ettim böylece: Türkçeye yazın çevirilerinde yabancılaştırma stratejisi eksiktir. Bu savı, eserlerinde Almanca okurlar için dahi yabancı, yabancılaştırıcı öğeler barındıran Franz Kafka’nın “Ein Landarzt” adlı öyküsünün farklı çevirilerini inceleyerek tartışmak epey uygun göründü bana. Pek çok yabancılaştırıcı ögenin bulunduğu bir yapıtı incelemek elbette daha fazla inceleme malzemesi sunacaktı. Ülkemizde Kafka çevirileri denince akla ilk gelen isim olan, Kafka çevirmeni olarak da bilinen Kamuran Şipal’in çevirilerinin “yerlileştirmeci ününün” farkındaydım –bu üne katkıda bulunan bazı eleştirileri bu yazıda da tartışacağız. Varsayımım, diğer Kafka çevirmenlerinin de az ya da çok benzer bir tutum sergilemiş olabilecekleri, en azından, o derece yerlileştirmeci olmasalar bile yabancılaştırmacı bir stratejiyi benimsememiş olacaklarıydı. Çalışmaya, aynı öykünün İngilizce çevirileri de dahil edildi bu noktada. İngilizce metinler bize, bir anlamda sağlama yapma imkanı tanıyıp, Türkiye örneğini anlamak için karşılaştırma olanağı sunabilirdi. Ayrıca İngilizce bilen ama Almanca bilmediği için kaynak metinle kıyaslama yapma olanağı olmayan okura da, farklı dilde erek metinler üstünden karşılaştırma yapma olanağı sunulabilirdi böylece. Stratejilere ilişkin genel bir çerçeve çizebilmek, yayınlar üzerinden de tartışmalara gidebilmek ve hipotezimi test etmek için hem bu konuda yapılmış araştırmaları, değerlendirmeleri, eleştirileri ele aldım, hem de çeviri metinler üzerinden karşılaştırmalı incelemeler yaptım. Bu genel, makalenin ana hatlarını çizen girişin ardından şimdi başa dönelim ve kavramsal çerçeveyi netleştirmek için öncelikle yerlileştirme ve yabancılaştırma kavramlarının hani ölçütlere göre tanımlandığına kısaca göz atalım.

2. YERLİLEŞTİRME/YABANCILAŞTIRMA

Yerlileştirme, Özlem Berk’in Çeviribilim Terimcesi’nde “yabancı metni erek dil kültürüne hâkim olan değerlere uygun olarak tutucu ve benzeştirici bir yaklaşımla aktarmak” (Berk, 2005: 164) olarak tanımlanıyor; Berk, Venuti’nin yerlileştirmeyi “kaynak metnin yabancılığını erek dil okuyucuları için mümkün olduğunca azaltmak amacıyla saydam ve akıcı bir biçimin benimsendiği bir çeviri stratejisi” olarak tanımladığını ekliyor (Berk, 2005: 165). Yerlileştirme kavramı Schleiermacher’in ünlü “Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens” adlı çalışmasında ise, okuru rahat bırakıp yazarı okura yaklaştıran yaklaşım, bir başka deyişle yazarı okura götüren strateji olarak karşılığını buluyor. Schleiermacher’e göre bu bakış açısını benimseyenlerce, yazar erek kültürden biri olsa nasıl yazardı, sorusunun cevabı verilerek yapılıyor çeviri (Schleiermacher, 1963: 47-48). Bu kaygının tıpatıp benzerinin Tercüme Bürosu’nun yöneticilerinden Nurullah Ataç’ta görüldüğünü, Ataç’ın bu

bağlamda Schleiermecher'in kriterlerine göre örnek bir yerlileştirmeci olduğunu ekleyelim (Ataç, 1941). Venuti ise, *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* için yazdığı "Strategies of Translation" maddesinde, yerlileştirmenin erek dilin bağlı bulunduğu kültürde egemen olan değerlere uyumlu; kaynak metne karşı tutucu ve asimilasyoncu bir yaklaşımı benimseyen; metinleri yerli yayım politikalarına, baskın edebi anlayışlara ve siyasi tutumlara uyduran bir çeviri anlayışı olduğunu belirtiyor. Venuti'ye göre ister emperyalist, ister dini ya da profesyonel amaçlarla olsun, yerlileştirme stratejisi hep, yerel kültürün amaçlarına hizmet eder (Venuti, 1998: 240-241).

Yansıttığımız görüşleri özetlersek; yerlileştirme deyince yerli dil, kültür ve ideolojiyle uyuşan bir çeviri anlayışının söz konusu olduğunu söyleyebiliriz. Okurun yabancı, rahatsız edici ve onu yeni bir kültürle, yaşantıyla karşı karşıya getirecek bir metinle yüzleşmesi hedeflenmiyor bu stratejide. Amaç, okurun özgün bir yapıt okur gibi rahat bir okuma deneyimi yaşaması; akıcılık buna koşut olarak, (doğal olarak) hedeflerden biri haline geliyor.

Yabancılaştırma stratejisine gelirse: "Özellikle yazın çevirisinde, kaynak metni erek dil kültürüne hâkim olan normlara karşı duran ve bunları değiştirmek, yenilemek isteyen bir yaklaşımla çevirmek" olarak tanımlıyor Özlem Berk yabancılaştırmayı. Araştırmacı, Lawrence Venuti'nin bu yaklaşımı "özgün metnin yabancı özelliklerinden bir kısmının tutularak erek dildeki normları zorlayan bir çeviri stratejisi olarak tanımladığını" ve bunu "yerlileştirme stratejisinin karşısına yerleştirdiğini" belirtiyor (Berk, 2005: 162). Schleiermacher ise bu stratejiyi, yazarı rahat bırakıp okuru yazara yaklaştıran yaklaşım olarak tanımlıyor. Kuramcıya göre bu yaklaşımda çevirmen, kaynak dilin kendi üstünde oluşturduğu etkiyi, izlenimi erek okurda da uyandırmak amacıyla, erek okuru, çevirmen olarak kendisinin içinde bulunduğu, erek okura yabancı olan noktaya yaklaştırmak, onu yabancıyla tanıştırmak amacıyla hareket ediyor (Schleiermacher, 1963: 47-48). Antoine Berman, Schleiermacher'in bu yaklaşımını çeviri etiğine ilişkin bir tavır, bir duruş olarak da görüyor; Alman düşünürün yabancılaştırıcı yaklaşımında çeviri metnin, bir başka kültürün silindiği değil ortaya çıkarıldığı bir alan olarak belirlediğini savunuyor (Aktaran Venuti, 1998: 242).

Lawrence Venuti'ye göre yabancılaştırmacı strateji yerele karşı durmalı, erek dildeki edebi kanonlara, profesyonel standartlara ve etik normlara karşı çıkmalı (Venuti, 1998: 242). Bu stratejiyle, Venuti'ye göre örneğin Alman ekolünde 18, 19. yüzyıllarda, birebir çeviriye varan bir yabancı metne yakınlık eğiliminin sonucunda yabancı kültüre ait formlar ithal edilmiş, bu yolla erek kültürde heterojen diyalekt ve söylemlerin üretilmesi mümkün olmuştur (Venuti, 1998: 43).

Demek ki yabancılaştırma yaklaşımında yerel kültüre, dile, edebiyat anlayışına ters düşen, yabancı olan; o dilin, edebiyat anlayışının normlarının dışında bir anlayışın, yabancı olanın erek kültüre, dile sokulması söz konusu. Okurun yabancı bir kültürle, edebiyat anlayışıyla, dünya görüşüyle, dille tanışması hedefleniyor. Bu da çevirinin, evrenselleştirici gücünün önemli bir bileşeni olarak görülmeli. Yabancılaştırmayla ancak, yabancı kültürle gerçek anlamda tanışmak mümkün olabilir.

3. CUMHURİYET DÖNEMİ YAZIN ÇEVİRİLERİNDE FARKLI YAKLAŞIMLAR

Yerlileştirme ve yabancılaştırma kavramları üstünde kısaca durduğumuza göre şimdi Türkiye'de durum neydi/nedir; bunu inceleyebiliriz. Türkiye'de çeviri alanındaki araştırmalar söz konusu olduğunda en fazla ilgi çeken dönemlerden biri olan Tercüme Bürosu'nda yerlileştirmeci bir anlayışın egemen olduğu sıkça vurgulanmıştır. Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu'nun, bu yılların iki baskın figürü ve çevirmeninin yerlileştirmeci olduğu

söylenegelmiştir. Özlem Berk örneğin, Tercüme Bürosu döneminde özellikle Büro'nun en üretken olduğu 1940-46 arası dilimdeki çeviri stratejilerini ve kültür politikalarını ele aldığı "Bir Türk Kimliği Yaratmada Tercüme Bürosu ve Kültür Politikaları: Çevirilerin Yerleştirilmesi" adlı çalışmasında (2000) bu dönemde baskın stratejinin yerleştirme olduğunu vurgular; akıcı, erek dildeki yaygın kullanımlarla ters düşmeyen, anlaşılır, özgün metin gibi okunan çevirilerin başarılı bulunduğunu belirtir. Bu yılların çeviri anlayışında erek odaklı bir yaklaşım egemendir. Büro'nun önde gelen iki fikir babası ve çevirmeni, Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyuboğlu, yerlileştirmeci stratejiyi benimsemiştir (Berk, 2000: 162-164). Gerçekten de Ataç'ın yerlileştirmeci bir anlayışı benimsediği görülmektedir. Çevirmeni yücelten, onun yaratıcılığına ve erek dile uygun yapıtlar sergilemesine vurgu yapan bir tutumu vardır ünlü eleştirmenin (Ataç, 1941: 505-507). Bu anlayışın bazı aydınlarca sürdürüldüğü, akıcı, anlaşılır çevirilerin 70'li yıllarda da, örneğin dönemin Azra Erhat gibi aydınlarınca övüldüğü görülmektedir. Ataç ve Eyuboğlu'nun konuşma diline yaslanan, yalın, yerlileştirmeci çeviri anlayışlarını olumlayan, onların dilin gelişimine katkı sağladığını savunan bir yerde durmaktadır Erhat (1974:57).

Berk'e göre bu dönemdeki yerlileştirmeci yaklaşımın nedenleri, Türkçenin geliştirilmesi ve Batılılaşma amacıyla, Batı kültürünün yerleştirilmesidir. Hedeflenen, üstün kültür olarak algılanan Batı'nın okura yabancı olarak sunulmaması, bu kültürün doğallaştırılmasıdır (Berk, 2000:167-170): "Kabul edilebilir çeviriler üretmekle çevirmenler Batı'yı erek kültürle tanış ve öğrenilebilir ve nihayet Türk toplumunu "medeni dünyaya" sokacak, en azından kültürel alanda ulaşılabilir bir uzam olarak sunmayı istediler. Böylece çeviriler, Türk dilinin sözcükbilim ve dilbilgisi açısından gelişmesine yardım ettikleri gibi kitlelerin "Batılılaşma"sında da dönüştürücü bir rol üstlendiler" (Berk, 2000:170).

Kafka'nın, özellikle de Kamuran Şipal tarafından yapılan çevirilerini incelediği çalışmasında Murat Sözen de bu dönemde baskın stratejinin yerlileştirme olduğunu belirtiyor ancak ibrenin sonraki yıllarda kaynak odaklılığa döndüğünü vurguluyor (Sözen, 2009:53-56). Bülent Aksoy ise, Cumhuriyet döneminde iki ana yaklaşımın, yabancılaştırma ve yerlileştirmenin dönem dönem baskın olduğunu ileri sürüyor (Aksoy, 1995, 89). Aksoy'a göre Eyuboğlu ve Ataç, çeviri normlarını belirleyen iki çevirmen olmakla birlikte, örneğin Orhan Burian gibi bu baskın görüşü eleştirenler de bulunuyor bu dönemde (Aksoy, 1995:74-75). Küçük bir parantez açarak Burian'ın Ataç eleştirisinin, kaynak metinden kopma endişesinden kaynaklandığını belirtelim. Kaynak metin yansıtılmalı, yoksa ortaya çıkan çeviri olmaz, diyor Burian. Aksoy'a göre bu dönemde Eyuboğlu'nu, onun akıcı, yerel çevirilerini övenler kadar, eleştirenler de bulunuyor (1995: 76). Şehnaz Tahir Gürçağlar'a göre de baskın bir strateji yok bu dönemde. Ataç ve Eyuboğlu'nun görüşlerinin baskınmış gibi gözükmesinin nedeni, onların yönetici konumlarından kaynaklanıyor (Gürçağlar, 2001: 224-225).

Saliha Paker ise Cumhuriyet'in ilk yıllarında kitleleri eğitmek, Batı'yla tanış kılmak amacıyla, Osmanlı'da 19. Yüzyılda başlanan Türkçeyi daha yalın kılma ve kullanma eğiliminin daha da ileri taşınarak çevirilerde anlaşılabilirlik, basitlik, akıcılık gibi ölçütlerin öne çıkarıldığını belirtiyor; Tercüme Bürosu döneminde ise önceki yılların tersine kaynak metnin bir kısmının değil tamamının çevrilmeye başlandığını, mümkün olduğunca birinci dilden çeviriler yapıldığını, dolayısıyla bu dönemde önceki yıllara kıyasla yeterlilik normunun, kaynak odaklılığın öne çıktığını vurguluyor (Paker, 1986:95-98). Suat Karantay da Paker'e benzer biçimde Tercüme Bürosu dönemini ele alırken yerlileştirmeciliğe vurgu yapmıyor; önceki yıllarla kıyasladığında kaynak odaklılığın başladığı bir dönem olarak ele alıyor bu dönemi. Karantay bunu Tanzimat dönemindeki ve Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki çevirilere kıyasla, kaynak metnin tahrifatı ya da açıktan açığa metinden uzaklaşarak yapılan

uyarlamalarda azalma olmasına, kaynak metne, metnin bütünlüğüne saygı gösteren bir çeviri tutumunun gelişmesine bağlıyor (Karantay, 1991).

Gördüğümüz gibi Büro Dönemi'ni yerlileştirmeci bulan araştırmacılar da var, bu dönemde farklı anlayışların baskın olduğunu söyleyen ya da önceki dönemlere kıyasla daha kaynak odaklı olduğunu savunan araştırmacılar da. Kilit nokta burada, elbette sorunsala nereden yaklaşıldığında, Araştırmasını dönemin baskın figürleri üzerinden yürüten ve Büro Dönemi'ni bu bakış açısından hareketle yerlileştirmeci bulan Özlem Berk'e göre bu dönemin çeviri anlayışı sonraki yıllarda Azra Erhat örneğinde gördüğümüz üze övgüler aldığı gibi başka isimler tarafından eleştirilmeye de başlanmıştır. Sabahattin Eyuboğlu'nun LaFontaine, Platon, Shakespeare çevirilerinde kullandığı konuşma dili İlhan Berk, Özdemir Nutku, Nüvit Özdoğru vb. edebiyatçılar tarafından eleştirilmiştir (Berk, 2000:166,167). Büyük şair İlhan Berk örneğin, "Çeviride Şiir Dili" adlı, şiirin yapısının çevrilemez olduğunu savunduğu; şiir çevrilemez çünkü bu bir yaratı gerektirir, çevirmense yaratıcı değildir, görüşünü ortaya attığı yazısında (Berk, 1978:72) Eyuboğlu'nu, her çevirisine aynı sesi sokmakla, türdeşlik yaratmakla suçlar. Öte yandan Sabri Esat Siyavuşgil'i çevirilerinde kaynak metne uygun bir yeni ses yakaladığı için över. Ardından, Eyuboğlu ve Ataç'ın yerlileştirmeciliğini yererek, Siyavuşgil'in kaynak odaklılığını yüceltir ve hatta gerektiğinde yabancılaştırma yapılması gerektiğini savunur. Yabancılaştırmanın dile katabileceklerinden söz eder; yerlileştirmeci yaklaşımın böylesi bir dil zenginleştirme olanağı sağlamayacağını vurgular. İlhan Berk, Türkiye çeviri dünyasında yerlileştirmenin yaygın, yabancılaştırmanın ise pek seyrek olduğunu savunmaktadır: "Bizde de bunun örnekleri boldur. Oysa Siyavuşgil'in hemen hemen bütün çevirilerinde uyguladığı yolu ise pek tutan olmamıştır" (Berk, 1978:74). Yerlileştirmenin normlaştığını, yabancılaştırmanın ise norm dışı olduğunu vurgulayan bu bakış açısının, hipotezimizle uyumlu olduğunu belirtelim. Tiyatro adamı Nüvit Özdoğru da "Shakespeare'e Saygı" adlı yazısında Eyuboğlu'nun Macbeth çevirisinin yerlileştirmeci yaklaşımını epey ağır bir dille eleştirir. Kişilerin dahi türdeşleştirilmesine, kaynak metindeki önemli ayrımların ortadan kaldırılmasına adeta köpürür Özdoğru (1964:24). Açıkça yerlileştirme karşıtı olan Özdoğru'nun yabancılaştırmacı stratejiyi savunmadığını ise belirtelim. Temelde kaynak odaklı ve yerlileştirme karşıtı bir tutumu var Özdoğru'nun, yabancılaştırma stratejisini öven, savunan bir yaklaşıma sahip değil. Yine bir tiyatro adamı, Özdemir Nutku da "Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi" adlı yazısında benzer bir pencereden, farklı karakterlerin aynı dile sahip olmaları açısından eleştirir Eyuboğlu'nun Shakespeare çevirisini. Kaynak odaklı, kaynak metnin ayrıntılarıyla alınılmasını ve çevirinin buna göre yapılmasını savunan bir görüş egemendir yazısında. Kaynak odaklı olmadığı, kaynak dildeki nüansları vermediği için, yerlileştirmeci yaklaşımından dolayı eleştirir Nutku Eyuboğlu'nu (Nutku, 1974: 83-84). Ataç-Eyuboğlu dönemine getirilen eleştirilerin ortaklaştığı noktanın Aksoy da altını çizer: "Böyle bir çeviri anlayışında dünya edebiyatının birbirlerinden çok farklı sanat anlayışındaki şair ve yazarlarının üslupları aynı "güzel Türkçe" içinde erir, birbirlerinden ayırt edilemez olur; roman, oyun gibi türlerde de aynı eserdeki farklı roman ve oyun kişileri aynı dille konuşturulur" (Aksoy, 1995:78). Bu eleştirilerin genel olarak kaynak odaklı, yerlileştirme karşıtı ama yabancılaştırmayı tartışmanın içine katmayan (İlhan Berk hariç), bu stratejiden hiç söz etmeyen bir yaklaşımın dışavurumları olduğu ortadadır.

Özlem Berk yerlileştirmecilikten kaynak odaklılığa geçişi; bu görüş, anlayış değişikliğini özetlerken, 1950'lerden sonra aydınlar bir önceki kuşağı "taklitçi olmakla suçlarken sadakatin gerekliliğini savunarak çeviriye yerelleştirmenin karşıtı olarak yabancılaştırıp yeni bir ulusal kültür ve yazın yaratmak istemişlerdir" diyor (Berk, 2000:170). Burada, üç ayrı kavramdan söz ediliyor: 50'lerle birlikte öne çıkan kaynak odaklılık; bu

dönemde eleştirilmeye başlanan yerlileştirme ve değer kazanan yabancılaştırma. Biz kaynak odaklılığın artmış, hatta norm haline gelmiş olabileceği ve yerlileştirmenin belki önceye oranla daha az baskın olabileceği görüşüne katılmakla birlikte, yabancılaştırmanın aydınlar arasında bir çeviri normu haline gelmiş olduğu savına şüpheyle yaklaşıyoruz.

Özlem Berk başka bir yazıda 1980'lerden sonra Batılı nosyonların sorgulanmaya başlanması, Batı'nın öykünülmesi gereken bir merkez olmaktan çıkmasıyla birlikte çevirilerde yerlileştirme stratejisinin daha da azalmaya başladığını; çevirilerde farklılıkların, yabancılıkların vurgulanması gerektiği savının ağırlık kazanmaya başladığını söylüyor (Berk, 2001). Burada da yine yabancılıkların vurgulanmasından söz ediliyor; biz de yine kuşkuyla yaklaşıyoruz bu önermeye. Belki eskisi kadar yerlileştirmeci bir anlayış yok ama farklılıkları, yabancı olanı vurgulamak olmayabilir bunu yerine geçen anlayış. Bakalım ele alacağımız değerlendirme yazıları ve çeviri metinler üzerinden yapacağımız incelemeler bu konuda ne söyleyecek? Burada yeri gelmişken Cumhuriyet dönemi çeviri anlayışlarına ilişkin hayli faydalı yazısında, Aksoy'un önemli bir ayrımı net bir şekilde ortaya koymadığını da belirtelim. Kaynak odaklılıkla yabancılaştırma stratejisi birbirinden ayırmıyor Aksoy, aynı kefiye koyuyor (Aksoy, 1995:82-86). Murat Sözen de yine bu yıllarda, yabancılaştırmanın baskın strateji olduğu görüşünü savunuyor: "Daha önceki yerelleştirmeye yönelik çeviri bakışı artık yerini yabancılıkları vurgulayan ve ülkenin kendi ulusal kimliğini oluşturma girişimlerinde, feyzaldığı kültürel çeşitlilikleri de yansıtan farklılıklar üzerine kurulu anlayışa bırakmaya başlamıştır" (Sözen, 2009:59). Biz, yukarıda da değindiğimiz gibi bu görüşe karşı çıkıyoruz. Kuramsal çerçeve açısından bakarsak Lawrence Venuti'nin çevirinin doğası gereği yerlileştirmeci olduğu savı (Venuti, 1999) ilk karşı çıkış dayanağımızı oluşturuyor. Eğer bu kuramsal bakış açısını kabul edeceksek/ediyorsak, yabancılaştırmanın baskın norm olduğu yönündeki iddialara şüpheyle yaklaşmamız doğaldır. Bazı aydınların böylesi bir stratejiyi savunmuş olmaları da, bu yaklaşımın baskınlaştığını göstermez. Yabancılaştırma İlan Berk'in Siyavuşgil'in yabancılaştırma tutumunun ayrıksılığına vurgusunu hatırlayalım (Berk, 1978). Ya da biraz sonra ele alacağımız Nazım Hikmet'in yabancılaştırma yaklaşımının (Hikmet, 1975), Büro'nun genel tutumuyla ters düştüğünü göz önünde bulunduralım. Bir başka deyişle bu aydınlar yabancılaştırma ama sıradışı, çevrede kalan bir görüşü savunuyorlar aslında. Büro'nun görüşü, Şehnaz Tahir Gürçağlar'ın (2001) savunduğu gibi ülke genelindeki normu temsil etmiyor olabilir; bizim iddiamıza göre de yabancılaştırma buna benzer biçimde Büro sınırları içindeki ya da sonraki yılları düşünürsek aydın kesimdeki genel yaklaşımı temsil etmiyor. Ayrıca kuramcılarının birçok kez -Aksoy (1995) örneğinde gördüğümüz gibi- kaynak odaklılığı yabancılaştırmayla bir tuttuğunu görebiliyoruz. Bu da yanlış temelli savlara yol açabiliyor. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tüm bu kuramsal tartışmalara biraz olsun somut örnekler üzerinden de katkı sağlayabilmek için de Kafka çevirilerini inceleyeceğiz. Bu kısa, parantez içi genel tartışmadan sonra, Tercüme Bürosu sonrası çeviri anlayışlarını yorumlamaya geri dönelim:

Şehnaz Tahir Gürçağlar da 60'larda kaynak odaklı bir yaklaşımın baskınlaşmaya başladığını vurguluyor; 1960'larla birlikte yazın adamlarının "yaratıcılığını dizginleyen bir çevirmenlik, çevirmenin tümüyle yazarın hizmetine ve gölgesine girdiği bir çeviri anlayışı çağrısında" bulduklarını söylüyor (Gürçağlar, 2005: 100,102). Araştırmacı, 1940'larla 50'ler ve 60'lar arasındaki farkı şöyle ortaya koyuyor: "1940'larda çeviriye yüklenen işlev bir edebiyat kanonunun oluşumuna katkıda bulunması ve milli kütüphaneyi yaratmasıydı. Çeviri bir seferberlik olarak değerlendiriliyor, saygın yazarların çeviri yapmaları çağrılarında bulunuluyordu" (Gürçağlar, 2005:103). Böyle bir amaçla yola çıkıldığında çevirmenin görünürleşmesi ve yerlileştirmeci bir yaklaşımın benimsenmesi de doğaldır. "Oysa 1960'larda çevirinin işlevi yurtdışındaki güncel düşünsel akımları Türk okurlarına aktarmaktı. Bu

nedenle çevirmen, yazarın Türkçe'deki sesi olarak görülüyor, içerik ve üslubu tam olarak aktarabilme kaygısını taşıması bekleniyordu” (Gürçağlar, 2005. 104). Yani Cumhuriyet'in ilk yıllarında içe, erek kültürün oluşturulmasına yönelik bir amaçla, erek odaklı bir yaklaşım benimseniyor. Sonraki dönemde bu acil kaygının ortadan kalkmasıyla birlikte kaynak kültürün, metnin bilgisine, üslubuna, estetiğine ilgi de artıyor, kaynak odaklılık öne çıkıyor.

Şimdi şu birkaç kez sözünü ettiğimiz “gerçekten” yabancılaştırma yanlısı aydınların görüşlerine kısaca göz atalım: ilk olarak Nazım Hikmet'i ele alalım. Nazım, Kemal Tahir'e mektuplarında çeviri meselesine ilişkin görüşlerini de dile getiriyor. Bakanlığın çeviri yaklaşımın eleştiren şair (1975:258) açıkça yerlileştirmeye karşı ve yabancılaştırmacı anlayışı savunuyor. Bu kaynak odaklılık da değil, açıkça yabancılaştırma: “ben tercümeden şunu anlıyorum: tercüme edilen eserin yüzde yüz Türkçeleştirilmesi değil. Yani tercüme edilen romanı okuduğun zaman, sanki onu bir Türk muharririnin yazdığını sanmayacaksın. Bilakis onu hangi milletin, hangi devirdeki muharriri yazmışsa o milletin, o devirdeki o muharririni okuduğunu anlayacaksın. Yani tercümede bir Rus muharriri ile, bir Fransız muharriri tercüme yapan Türk muharririnin diliyle, kendi dilleriyle konuşacaklar” (Hikmet, 1975:259). Nazım ayrıca “Hem, benim kanaatime göre şu dediğim prensip kabul edilirse, muhtelif insanların birbirlerini zenginleştirmeleri, ve kendi dar hudutları içinde kalmayıp kapılarını birbirlerine açmaları mümkün olabilir” (Hikmet, 1975:260) diyerek yabancılaştırma yoluyla evrenselleşmeyi ve dillerin birbirlerini zenginleştirmelerini önemseydiğini gösteriyor.

Yunus Kazım Köni de, Ataç'ı ve yerlileştirmecileri eleştirdiği yazısında çevirinin erek kültür dünyasında “yeni bir düşünüş, anlatış hususiyeti”nin (Köni, 1944:158) kazanılmasına yardımcı olduğunu belirtiyor. Yabancılaştırmacının dile kazandıracaklarından, o dönem (bugün de aynı durum geçerli mi, sorusunu sormamız gerekiyor kendimize) tuhaf görüneceğini öngörse de –çünkü alışıldık, normatif bir tutum, durum değil bu!- söz ediyor: “Şimdi, garip gelecek ama, iddiadan çekinmeyeceğim ki dili genişleten tercüme başlangıçta tercüme kokusu taşan, ham lezzetli tercümelemlerdir. Başka bir deyişle başlangıçta yadırganan ifadeler yavaş yavaş, nesiller tarafından kullanıla kullanıla benimsenir. Onun için kelimesi kelimesine yapılan tercümelemler dile yeni ifade imkanları kazandırır” (Köni, 1944: 158). Bir başka yabancılaştırmacı da Sait Maden'dir. O da açık biçimde yabancılaştırmayı savunuyor. Bize yabancı olanın da çeviri yoluyla aktarılması gerektiğini, çevirinin bir adaptasyon olmadığını söylüyor: “Ne var ki yabancı bir ozan ayrı bir ses getiren adamdır bize, çevirmenin göreviyse bozlak ezgisine, kürdili hicazkar makamına, aranjman havasına indirmek değildir o sesi. Amaç, bizim duyarlılığımızdan, dünyayı algılama özelliğimizden ayrıksı bir ozanı, kendi dili aracılığıyla bulduğu incelikleri elden geldiğince korumaya çalışarak, kusursuz bir yaklaşımla verebilmektir Türkçede. Bizim kafamızda doğmamış, bize yabancı bir kavramın dilimizde hazır kalıpları yoktur. Her yeni şiir için dilde yeni olanaklar aramak gerekir bu yüzden. Dili zorlamak gerekir kimi zaman da. Diyeceğim, bir *adaptation*, bir uyarlama çalışması değildir tutulacak yol” (Maden, 1978:169).

Görüldüğü gibi Nazım Hikmet, Yusuf Kazım Köni ve Sait Maden açıkça yabancılaştırmacılığı savunuyor; bunlara İlhan Berk'i de ekleyebiliriz tabii. Ancak bu edebiyatçılar bir normu mu temsil ediyor yoksa kenarda mı kalmışlar? Nazım'ın, Berk'in ifadelerinden anladığımız, ipleri ellerinde tutmadıkları.

Yerlileştirmeci anlayışı eleştirmesiyle ünlü bir edebiyat adamı da Suut Kemal Yetkin. Ona göre çevirmen önce kendi dilini düşünmeli, kaynak eserin üslubunu da vermeyi es geçmeden (Yetkin, 1944). Dolayısıyla buradan Yetkin'in kaynak odaklı ama aynı zamanda da yerlileştirmeci olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Yetkin öte yandan biçemi de önemsiyor. Biçemin en az içerik kadar önemli olduğunu vurguluyor. Burada, dolaylı olarak Ataç ve

Eyuboğlu'nun tek sesli çevirilerini de eleştirmiş olmuyor mu? Kendini, çevirdiğin kişide kaybetme şiarını da ekleyince Yetkin'in (1944), Gürçağlar'ın (2005) sözünü ettiği, çevirmenin görünmezliğini vurgulayan kaynak odaklı yaklaşımın temsilcilerinden biri olduğu görüşü ağırlık kazanıyor.

Bu noktada önemli bir ayrıntıya dikkat çekmek şart: Aksoy yazısında, Ataç-Eyuboğlu cephesinin yerlileştirmeci anlayışının başka aydınlarca eleştirildiğinden bahsediyor ve Nazım'ı bu eleştirel kampta sayıyor. Ardından Suut Kemal Yetkin'in de Nazım'la benzer görüşte olduğunu belirtiyor (Aksoy, 1995:80-82). Kritik ayrıntı da burada işte. Yerlileştirmenin eleştirisinde ortaklaşıyor Nazım ve Yetkin; ama Nazım yabancılaştırmacıyken Yetkin kaynak odaklı. Bu ikisi, birbirleriyle yer yer kesişmeler de bazı açılardan, apayrı kavramlar oysa ki.

2000'lere gelindiğinde durum ne peki? Gürçağlar, Varlık Dergisi'nde 2004 yılında yayımlanan bir söyleşide akademisyenlerin, sadakat kavramının hala çevirmen, okur ve eleştirmenler için en önemli çeviri değerlendirme ölçütü oluşunu eleştirdiklerini belirtiyor (Gürçağlar, 2005:106). Söyleşiye katılan akademisyenlere göre Türkiye'de 2000'lerde de sadakat, çeviri dünyasındaki başat etmen; norm. Örneklem çok sınırlı olmakla birlikte okurların çevirilere ilişkin başarı kriterlerinde öne çıkan kavramlar ise akıcılık ve anlaşılabilirlik (2005: 159). Bu veriler bize değerli ipuçları sunsa, fikir verse de yakın döneme ilişkin daha doyurucu, kapsamlı bilgi edinebilmek, temelli yorumlar yapabilmek için araştırma sayısının artırılması gerektiği açık.

4. KAFKA, “EIN LANDARZT” VE ÇEVİRİSİ

Bu çalışmada şu ana dek Cumhuriyet Türkiye'sindeki çeviri yaklaşımlarını farklı boyutlarıyla ele almaya, tartışmaya çalıştık. Şimdi bu yaklaşımların izini Franz Kafka'nın, “Bir Köy Hekimi”, “Bir Köy Doktoru” ve “Bir Taşra Hekimi” gibi isimlerle çevrilen “Ein Landarzt” adlı öyküsünün çevirileri üzerinden süreceğiz. Ama önce, Kafka'nın anlatımında öne çıkan, bu makalede inceleyeceğimiz noktalar açısından anlamlı birkaç noktaya kısaca değinelim.

Ünlü yazar ve edebiyatbilimci Vladimir Nabokov, Kafka'nın anlatımındaki soğukluğa ve mesafeliliğe dikkati çekiyor. Nabokov, Kafka'nın üslubunun açık seçik olduğunu ve yazarın kesin biçimsel vurguları bulunduğunu belirtiyor. Nabokov'a göre Kafka'nın yapıtlarında neredeyse düz bir anlatım söz konusu, şiirli benzetmelere ise hiç yer verilmiyor (Nabokov, 1998: 126,162). Roman Karst da benzer bir noktanın altını çiziyor; Kafka'nın anlatımındaki yalınlığa, soğukluğa, heyecansızlığa ve süslemenin olmayışına yoğunlaşıyor (Karst, 1990:75). Önay Sözer de aynı noktayı vurguluyor: Sözer'e göre “Kafka dille dışarıdan soğuk biçimde oynar, fazla renkli, sıcak anlatımlara yer vermez deyişinde. (...) Çoğunlukla soğuk, soğukluğu içinde alaycı ve dışarıdandır anlatışı” (Sözer, 1966:410). Roman Karst içeriğe, karakterlerin olaylar karşısındaki tepkilerine de eğilerek, Kafkaesk dünyada gerçekle gerçeküstünün iç içeliğini, karakterlerin sıradışı, rüyamsı olaylara neredeyse hiç şaşırılmalarını, bunları kabullenivermelerini, Camus'den de yararlanarak açıklıyor: “Romanın kendisi, okuyucuda şaşkınlık uyandıracak bir şeye hiç “şaşmaz.” Günlük yaşamda olağanüstülük duygusu veren bir şey romandaki tipler için somut ve tek olası gerçektir (...) “Kafka'da bir yanda günlük yaşamın dünyası diğer yanda doğallıktan uzak, kaynaşan bir dünya vardır” (Karst, 1990:70; Aktaran Karst, 1990:70).

Bize göre Kafka'nın yapıtları, kaynak metnin okuruna dahi yer yer yabancı gelecek bir dile, anlatıma ve içeriğe sahip -anlatımı ve dil kullanımı ilk bakışta son derece yalın gözükse de... Bu yabancılık da onu çekici, farklı kılan özelliklerinden biri. Türkçeye Kafka

çevirilerine baktığımız zaman ne çıkıyor peki karşımıza, bu özellikler yansıtılabilmiş mi; bu soruyu eleştiri yazıları, araştırmalar üstünden tartışacağız; sonrasında ise metin incelemesine geçeceğiz. Üzerinde en çok durulan, en çok eleştiriye muhatap olan Kafka çevirmenlerinden biri, Kamuran Şipal. Önay Sözer mesela, 1966 yılında Yeni Dergi’de yayımlanan yazısında Kamuran Şipal’i hayli ağır eleştiriyor. Sözer’e göre Kafka gerçekçi bir yazar: “Kafka bu ilişkileri çizmedeki tutumuyla, belli bir insanlık durumunu, sonuna kadar denenmişliği ile vermesi ve bu bağlamdaki kişiler arası bağıntıları tüm sahicilikleriyle canlandırması yönünden gerçekçidir” (Sözer, 1966:407). Yukarıda da değinmiştik; Sözer, Kafka’nın anlatımındaki alaycı, mesafeli soğukluğu vurguluyor; Şipal’in ise Kafka’nın diline de yansıyan bu özelliği çevirilere yansıtamadığı görüşünde: “Ne yazık ki Sayın Kamuran Şipal, her Kafka çevirmeninin göz önünde bulundurması ilkece gereken bu noktalara pek dikkat etmemiş gözüküyor. Özellikle Dava çevirisinde yer yer Türkçedeki deyimsel, özel günlük dil kullanışlarına kaçmış, oysa böyle anlatımlar metinde yok” (Sözer, 1966:410). Sözer, Şipal’in deyim kullanımını da eleştiriyor: “... nedense deyimsel konuşma Türkçesinden esinlenmek istemiş. Kafka’nın yazılarının biçimine de, özüne de uymayan bir tutum” (Sözer, 1966:411). Sözer yaklaşımında yalnız da değil; Ender Erenel de Şipal’i çeviriye, Kafka’da olmayan samimi, sıcak bir hava verdiği için eleştiriyor (Erenel, 1968:239). Duruma bugünün penceresinden bakan Murat Sözen ise Şipal’in yerlileştirmenin demode olduğu 1960’larda ayrık bir çevirmen olduğu görüşünde (Sözen, 2009:60). Ona getirilen eleştirilerin altında böyle bir *Zeitgeist*’in yattığını düşünebiliriz. Sözen, Şipal’in yerlileştirmeci bir anlayışla hareket ettiğini savunuyor: “Şipal’in kaynak metnin söz diziminden erek odaklı bir çeviri anlayışı içerisinde akıcı ve sohbetimsi bir hava yaratma amacıyla uzaklaşabildiğini gözlemliyoruz” (Sözen, 2009:42). Araştırmacı, Şipal çevirilerinden genel olarak, Şipal’in erek odaklı ve yerlileştirmeci bir anlayışta olduğu sonucunu çıkarıyor: “Kafka’nın yazınsal yönüyle ilgili genel bilgileri yukarıda verdiğimiz karşılaştırmalı örneklerle ilişkilendirdiğimizde Kamuran Şipal’in çevirisinde erek metin normlarının ön planda tutulduğu, erek kültüre yönelik bir aktarımın tercih edildiği yönündeki görüşümüz güçleniyor” (Sözen, 2009:49).

Kamuran Şipal, Önay Sözer’in eleştirisine Yeni Dergi’de bir cevap yazısı yayımlayarak karşılık veriyor. Sözer’in Kafka’daki gerçekçiliğe vurgu yapmasını eleştirerek Kafka’nın tek bir boyutla anlaşılamayacağını, Kafka’yı tek bir bakış açısıyla çözmenin mümkün olmadığını belirtiyor (Şipal, 1967:213,214). Şipal, çevirilerinde yoğun biçimde deyim kullanmasının açıklamasını da yapıyor: “Eğer bazı deyim olmayan sözcükler deyim olarak çevrilmişse, bunun nedenlerinden başlıcası Türkçe’nin deyimler, daha doğrusu kullanılan aktif deyimler bakımından bir Avrupa dilinden, endüstrileşmiş, dolayısıyla akıl yönü duygu yönüne göre daha baskın, duygularını daha çok aklın denetimi altına sokmasını başarmış bir ulusun dilinden daha zengin olmasıdır” (Şipal, 1967:216). Kültürlerarası farklılıkları vurgulayan bir bakışın ürünü bu açıklama, dilin gerekliliklerini öne çıkaran, Anton Popovič’in deyiş kaydırma stratejisini (Popovič, 2004) akla getiren bir açıklama. Şipal yazısının sonunda gerekmedikçe deyim kullanmadığını, deyimsel günlük konuşmalara başvurmadığını söyleyerek, Kafka’ya, kaynak metne sadık bir yaklaşımı benimsediğini sezdireyor (Şipal, 1967:225).

Çeviri eleştirilerini de değerlendirdiğimize göre metin incelemesinde nasıl bir yol izlediğimizi özetleyebiliriz: Çevirilerde Venuti’nin belirttiği anlamda bir yabancılaştırma var mı, bunu öğrenebilmek amacıyla önce kaynak metinde, erek dilin normları açısından uygun olmayabilecek, yabancılık uyandırması muhtemel belli bölümler belirledik. Erek dilin geleneklerinde pek bulunmayan, noktalı virgüllerle birbirinden ayrılan cümleciklerin bir araya gelmesiyle oluşan uzun cümleler; yüklemsiz cümleler; kısa çizgiyle belirtilen bölümlerin

bulunduğu cümleler... Kafka zaten, yeri geldiğinde Almanca'nın yapısını zorlayan, sıradışı sözdizimlere başvuran, örneğin cümleleri akıcı bir yalınlık içinde değil, bazen gerginliği artırmak amacıyla kesik kesik bir yapıyla kuran bir yazar. Bu öyküde de bunun örnekleri var; onları, çevirilerini ele aldık. Yedi ayrı bölüm belirledik. Bu bölümlerin beş ayrı çeviri üzerinden nasıl çevrildiklerine bakarak çeviri stratejilerini inceledik. Bir yerde, hizmetçinin adı olan "Rosa" ile Almancada pembe renge karşılık gelen "Rosa" sözcüğünün hastanın yarasının rengini anlatmak için kullanımdan ileri gelen, Kafka'nın küçük bir oyunu var. Çevirmenler bu oyunu, açıklama yaparak okura sezdirmişler mi, bir başka deyişle Schleiermacher'in dediği anlamda –aslında daha literal bir anlamda tabii- okuru yazara götürmeye çalışmışlar mı, bu anlamda bir yabancılaştırma yapmışlar mı, onu inceledik.

Çevirilere geçmeden önce son olarak öyküden, kaynak metinden de kısaca bahsedelim. "Ein Landarzt" rüya ile gerçeğin birbirine karıştığı, sıradışı öğelerin normal olgular gibi yaşandığı, bu anlamda "klasik" bir Kafka öyküsü. Örneğin, ben anlatıcı olan doktorun yıllardır kullanılmayan, metruk domuz ahırından, üstelik kendiliğinden de değil, ancak doktor kapıyı açtıktan sonra, bir adam çıkıyor dört ayak üstünde. Ardından, atlar çıkıyor hiç kullanılmayan ahırdan. Hem de doktorun tek atı olduğu halde ikisi birden. Çok sıradışı, gerçekdışı bir durum olsa da, görece olağan karşılanıyor öyküde bu durum. Sonra seyis, hizmetçi Rosa'yı, ortada bunu gerektirecek hiçbir neden ya da gelişme yokken, doktorun gözü önünde boynundan ısırıyor. Bu durum da kısa sürede kabulleniliyor öyküde. Olağanlaşıyor. At arabası sanki bir rüyanın içindeymiş gibi, doktorun avlusundan hastanın evine uçuyor. Atlar nedense bahçede uslu uslu durmayı bırakıp pencereleri gürültüyle açarak hastayı inceliyorlar başlarını uzatmış; sonra salonda kişneyerek tavana doğru şahlanıyorlar vs. Cümle yapısında da biraz önce aktardığımız gibi ilk bakışta çok açık, adeta sıradan görünse de son derece sıradışı, öykünün gerilimini, atmosferin karanlığını ve gerçeküstülüğünü, Kafkaesk havayı oluşturmaya yarayan; kesik kesik, ritimli, sıradışı, şaşırtıcı, yabancılaştırıcı öğeler bulunuyor.

5. METİN/ÇEVİRİ İNCELEMELERİ

5.1. Almancadan Türkçeye Çeviriler

Kuramsal tartışmalardan sonra artık somut veriler üzerinden tartışmaya geçebiliriz. İlk incelediğimiz kaynak metin parçasını kısaca ele alalım: Metnin ilk cümlesiyle başladık araştırmaya, uzun bir cümleyle. Kafka, cümlecikleri iki nokta üst üste ve noktalı virgüller kullanarak birbirine bağlıyor. Cümle yapısının erek dildeki alışıldık yapılardan farklı olduğu söylenebilir –gerçi kaynak dil için de sıradan bir cümle yapısı değil bu elbette. Almanca kaynak metni aşağıda sunuyoruz:

"Ich war in großer Verlegenheit: eine dringende Reise stand mir bevor; ein Schwerkranker wartete auf mich in einem Zehn Meilen entfernten Dorfe; starkes Schneegestöber füllte den weiten Raum zwischen mir und ihm; einen Wagen hatte ich, leicht, großräderig, ganz wie er für unsere Landstraßen taugt; in den Pelz gepackt, die Instrumententasche in der Hand, stand ich reisefertig schon auf dem Hofe; aber das Pferd fehlte, das Pferd."

Bu yapıyı korumak, yabancılaştırma yapmak demek olacak. Bunun dışında örneğin, yine erek dil kullanım geleneklerine pek uymayan "Aber das Pferd fehlte, das Pferd" cümlesinin yapısı korunarak aktarıldığında erek dile, yabancılaştırma etkisine yol açacak. Bakalım çevirmenler nasıl bir tutum izlemişler? Önce Şipal çevirisi:

"Ne yapacağımı enikonu şaşırılmış durumdaydım. Acele yola çıkmam gerekiyordu; ağır bir hasta on mil uzaktaki bir köyde beni bekliyor, sert bir tipi ise onunla aramdaki geniş

mekânı dolduruyordu. Bir arabam vardı, hafif, tekerlekleri büyük, tam bizim köy yollarına göre; kürk paltoma bürünmüş, elimde çanta, yola çıkmaya hazır, avluda dikilmeye başlamıştım; gelgelelim at yoktu arabaya koşacak, at!”

Şipal iki kez nokta kullanarak cümleyi bölmüş; iki nokta üst üste işareti ise kullanılmamış. Ancak bunların dışında genel cümle yapısı korunmuş görünüyor. “gelgelelim at yoktu arabaya koşacak, at!” cümlesinde yabancılaştırıcı bir etki söz konusu. Erek dilin geleneklerine uygun olmayan bir gramatik yapı var, “arabaya koşacak” eklemesine rağmen. Kafka, Almancada uzaklık anlamına gelen *Distanz*, *Entfernung* gibi ilk akla gelecek sözcükler yerine uzaklık anlatımı için pek kullanılmayan; “mekan”, hatta “uzay”, “boşluk” gibi anlamlara da gelen, bunları da çağrıştıran *Raum* sözcüğünü kullanıyor. Öyküye bir derinlik, anlatıma bir sıradışılık, gerçekdışılık katan bir ayrıntı bu. Şipal bu ayrıntıyı es geçmiyor, aynı atmosferi vermek için Türkçede mesafe anlatımı için kullanılmayan “mekân” sözcüğünü kullanarak yabancılaştırma yapıyor çevirisinde. Dolayısıyla Şipal’in çevirilerine ilişkin genel yaklaşıma, yerleştirmeci ününe ters düşecek biçimde yabancılaştırmacı bir tutum öne çıkıyor bu parça özelinde.

M. Kamil Utku’nun çevirisine bakalım şimdi de:

“Ne yapacağım konusunda tümüyle kararsız kalmış haldeydim. Hemen yola koyulmam gerekiyordu; on mil ötedeki köyde ulaşmam gereken bir hasta, onunla aramdaki mesafeyi dolduran bir tipi vardı. Tekerlekleri büyük, ağır olmayan, tam bu köy yollarına göre bir arabam vardı; elime çantamı almış, yola çıkmaya hazırlanmış, avluda dikiliyordum fakat arabaya koşulacak at ortada yoktu, at yoktu!”

Bu çeviride de iki yerde nokta kullanılarak cümle bölünmüş. Yukarıda değindiğimiz *Raum* sözcüğünün karşılığı olarak ise Şipal’in yabancılaştırmacı tutumunun tersine, “mesafe” sözcüğü kullanılarak anlatım normalleştirilmiş; norma uygun hale getirilmiş. “Arabaya koşulacak at ortada yoktu, at yoktu” cümlecğinde ekleme yapılmış. Bu bölümün çevirisine genel olarak bakıldığında akıcı bir metinle karşı karşıya olduğumuz söylenebilir; çevirmenin akıcılığı hedeflemiş olduğu izlenimi uyanıyor.

Şimdi de Tefik Turan çevirisini inceleyelim:

“Büyük bir zorluk içindeydim: Önümde acil bir yolculuk vardı; bir ağır hasta on mil uzakta bir köyde beni bekliyordu; şiddetli bir kar fırtınası doldurmaktaydı onunla aramdaki büyük mesafeyi; arabam vardı, hafif, büyük tekerlekli, tam bizim şoselere elverişli türden; kürküne bürünmüştüm, alet çantam elimde, yola çıkmaya hazır, avluya dikilmiştim bile; fakat at yoktu, at.”

İlk cümlelerin sonunda iki nokta üst üste işareti kullanılmış; yoğun noktalı virgül kullanımı da mevcut; dolayısıyla bu anlamda yabancılaştırmacı bir stratejiden söz edilebilir bu çeviri için. “fakat at yoktu, at” ifadesiyle de yabancılık korunmuş. Genel olarak kaynak metindeki cümle yapısı, yabancılık çeviriyi de yansıtılmış, diyebiliriz. “aramdaki büyük mesafe” ifadesinde, “mesafe” sözcüğünün kullanımıyla ise, anlatım normalleştirilmiş. “arabam vardı” ifadesi ise tuhaf. Bu son ifade özelinde bilinçli bir yabancılaştırmadan söz etmek yerine sözdizimin doğrudan erek metne taşınmasından kuşkulananmak daha yerinde olur.

Zeynep Bilen çevirisi:

“Çok zor bir durumdaydım. Çok acele yola çıkmam gerekiyordu. On mil ötedeki bir köyde bir hasta beni bekliyordu. Onunla aramızdaki mesafeyi bir kar fırtınası dolduruyordu. Hafif, büyük tekerlekli, köy yollarına çok uygun bir binek arabam vardı. Kürklü paltoma

sarılmış, alet çantam elimde, gitmeye hazır bir şekilde bahçede duruyordum ama bir ata ihtiyacım vardı, bir at.”

Bu çeviride ne noktalı virgül, ne de iki nokta üst üste kullanımı söz konusu. Bütün cümleleri nokta ile birleştirmiş çevirmen. Dolayısıyla bu anlamda bir yabancılaştırma kaygısından söz etmek mümkün değil. *Raum* sözcüğü “mesafe” sözcüğüyle karşılanmış. Burada da yabancılaştırma yok. “Bir ata ihtiyacım vardı, bir at” diyerek kaynak metindeki içeriği de değiştirmiş çevirmen. “Bir ata ihtiyacım var” “değil, “at yok” deniyor kaynak metinde; “At yoktu, at” deniyor. Vurgu farklı bir noktada. Atın yokluğu ve dolayısıyla bir panik hali var kaynak metinde. Erek metinde ise “ihtiyacım vardı” dendiğinde bu gerginlik azaltılmış oluyor. “Binek arabam” tercihi ise burada uygun değil gibi; “araba” denmesi yeterli olurdu.

Mehmet Harmancı çevirisi:

“Çok şaşkındım; acele bir yolculuğa çıkmam gerekiyordu; on mil kadar ilerde bir köyde ağır bir hasta beni bekliyordu; onunla aramda yoğun bir kar fırtınası vardı; bizim taşra yollarına çok uygun iri tekerlekli hafif bir arabam vardı, alet çantam elimdeydi ve yola çıkmaya hazır bir şekilde avluda bekliyordum. Ama at yoktu.”

Çevirmen fazladan bir nokta kullanmış. “*den weiten Raum*” parçasını çevirirken “mesafe” “mekan” vb. sözcükleri kullanmayı tercih etmemiş, “aramda yoğun bir kar fırtınası vardı” demekle yetinmiş; dolayısıyla yabancılaştırma yapılmamış. “Ama at yoktu” çevirisiyle yetinilerek silme yapılmış. Erek metne genel olarak bakıldığında bir sıradışılık söz konusu değil, hatta düz bir anlatımla karşı karşıya olduğumuz söylenebilir; kaynak metindeki gerginlik, çarpıcılık, yabancılık oluşmamış.

Kaynak metinde ele aldığımız ikinci bölüm ise şöyle:

“Aber auch das nur einen Augenblick, denn, als öffne sich unmittelbar vor meinem Hoftor der Hof meines Kranken, bin ich schon dort; ruhig stehen die Pferde; der Schneefall hat aufgehört; Mondlicht ringsum; die Eltern des Kranken eilen aus dem Haus; seine Schwester hinter ihnen; man hebt mich fast aus dem Wagen; den verwirrten Reden entnehme ich nichts; im Krankenzimmer ist die Luft kaum atembar; der vernachlässigte Herdofen raucht; ich werde das Fenster aufstoßen; zuerst aber will ich den Kranken sehen.”

Yine pek çok noktalı virgülle birbirine bağlanmış uzun bir cümle ile karşı karşıyayız. Cümle kuruluşu, erek dik kullanım geleneklerine uygun olmayan öğeler içeriyor. Birebir çevirisi için “Ama bu da yalnızca bir an” önerisini getirebileceğimiz *Aber auch das nur einen Augenblick* bölümü mesela... Çevirmenler bu gibi kısımlarda, örneğin “sürüyor” gibi bir sözcüğün cümle sonuna eklenmesiyle anlatımı normalleştirmişler mi, yoksa farklı stratejiler mi izlemişler? İnceleyelim:

Şipal çevirisiyle başlıyoruz:

“Ama bu da bir an sürüyor yalnız; hemen benim avlu kapısının önünde hastanın evinin avlusu başlıyormuş gibi, gideceğim yere varıyorum; atlar sessiz duruyor; dört bir yanda ay ışığı. Hastanın annesiyle babası, evden çıkıp koşarak geliyor; en arkada hastanın kızkardeşi; beni arabadan adeta kucaklayıp indiriyorlar. Karmakarışık konuşmalardan bir şey anlamıyorum; hasta odasındaki hava pek solunacak gibi değil; kimsenin ilgilenmediği ocak tütüyor; pencereyi açacağım; ama ilkin hastayı görmek istiyorum.”

Cümle, iki ayrı yerde noktayla bölünmüş ama bunun dışında Almanca cümle yapısı, ana hatlarıyla korunmuş görünüyor. Kaynak metindeki gergin, esrarengiz anlatım, kesik kesiklik erek metne de yansıtılmış. “atlar sessiz duruyor” şeklinde çevrilen kısım, aşağıda ele

alacağımız çevirilerde göreceğimiz “atlar sessizce bekliyor” gibi örneklere kıyasla erek okurda daha fazla yabancılik duygusu uyandırabilecek özellikte.

Utku çevirisi:

“Bu da sadece bir an sürüyor; sanki gideceğim evin avlusuyla evimin avlusu komşuymuş gibi, o kadar çabuk varıyorum gideceğim yere; dört yanım ay ışığı olmuş, atlar sessizce bekliyorlar. Hastanın ana babası evden koşarak geliyorlar, en arkada hastanın kız kardeşi, beni arabandan kucaklar gibi indiriyorlar. Aralarındaki konuşmalar anlaşılacak kadar karışık; hastanın odası soluk alınmayacak gibi; kimsenin dönüp bakmadığı ocak tütüp kalmış, pencereyi açmadan önce hastayı görmek istiyorum,”

Çevirmen, birkaç noktayla birleştirmeyi tercih etmiş cümleleri. İlk cümlede, cümlenin başındaki *aber*’ i (ama) silmiş. Genel olarak akıcı, pek yabancılik hissi uyandırmayan bir metin elimizdeki. Gerginlik, kesik kesiklik, esrarengizlik yok. “dört yanım ay ışığı olmuş,” kısmında ekleme yapılmış. Bu ekleme, cümlecige akıcılık, normallik katıyor. “atlar sessizce bekliyor” şeklinde çevrilen bölüm de, Şipal’in “atlar sessiz duruyor” çevirisine kıyasla yabancılik uyandırmıyor.

Turan çevirisi:

“Fakat bu da sadece bir an, çünkü, sanki benim avlu kapımın hemen önünde hastanın avlusu açılmış gibi, hemen oraya gelmişim, atlar sakın sakın duruyor; kar dinmiş; çepçevre ay ışığı; hastanın annesi babası evden dışarı uğruyor; arkalarından kız kardeşi; beni neredeyse arabalarından kucaklarında indiriyorlar; karmakarışık laflarından hiçbir şey anlamıyorum; hasta odasında hava solunacak gibi değil; kimsenin bakmadığı kuzine soba tütüyor; pencereyi açacağım; ama önce hastayı görmek istiyorum.”

Noktalı virgüllerin bolca kullanımı yabancılaştırma örneği olarak görülebilir. “Fakat bu da sadece bir an,” ifadesinde de yabancılik korunmuş ancak burada virgül yerine noktalı virgül kullanılsa daha uygun olurdu herhalde. “çepçevre ay ışığı;” ifadesi de bir yabancılaştırma örneği olarak değerlendirilebilir. “atlar sakın sakın duruyor” ifadesiyle ise gramatik yapı normalleştirilmiş. “kimsenin bakmadığı kuzine soba” kısmında “bakmadığı” yerine “ilgilenmediği” daha uygun bir ifade olurdu.

Bilen çevirisi:

“Ama bu bile sadece bir an sürüyor, çünkü sanki hastanın bahçesi tam benim bahçe kapımın önünde açılmış gibi. Oraya gelmiş oluyorum; atlar sakince duruyor; kar durdu. Her tarafta ay ışığı var. Hastanın annesiyle babası evden koşarak geliyorlar; arkadan kız kardeşi geliyor, beni arabadan indiriyorlar, karışık konuşmalarından hiçbir şey anlamıyorum. Hastanın odasında zar zor solunacak bir hava var; kimsenin ilgilenmemiş olduğu soba tütüyor. Pencereyi açmaya niyetleniyorum, ama önce hastayı görmek istiyorum.”

Görüldüğü gibi birçok yerde nokta kullanılarak sıradışı cümle kuruluşu ortadan kaldırılmış. “Her tarafta ay ışığı var” kısmında “var” eklemesiyle akıcılaştırılmış metin. “Oraya gelmiş oluyorum” ifadesi tuhaf. “kar durdu” kısmı da cümlenin ilk kısmıyla gramatik açıdan uyumlu değil. “beni arabadan indiriyorlar”da ise silme yapılmış, “kucaklayıp indirme” kısmı silinmiş. “kimsenin ilgilenmemiş olduğu soba” ifadesi de zayıf bir anlatıma işaret ediyor.

Harmancı çevirisi:

“Ama bütün bunlar sadece bir an sürmüş gibiydi. Çünkü kendi avlu kapımdan çıkar çıkmaz gideceğim yere varmış bulunuyordum. Atlar durmuş, tipi kesilmişti, ay ışığı çevreyi

aydınlatıyordu ve hastamın ana babası arkalarında ablası olduğu halde evden çıkıyorlardı. Arabadan beni neredeyse kucaklayarak indirdiler, o ağızlarından karmakarışık çıkan seslerden hiçbir şey anlamadım. Hastanın odasında hava dayanılmayacak kadar ağırdı, bir köşedeki bakımsız soba tütüyordu. Bir pencere açmaya niyet ettiysem de önce hasta bakmalıydım.”

Yine pek çok noktayla bölünmüş bir cümleyle, kaynak metne kıyasla daha akıcı bir metinle karşı karşıyayız. Kaynak metindeki yabancılığın aktarıldığını söylemek güç. Bazı bölümlerdeki yabancılık hissi ise gramatik sorunlardan kaynaklanıyor gibi. “Ama bütün bunlar sadece bir an sürmüş gibiydi” cümlesinde –dili geçmiş zaman kullanılmış; yapı değiştirilmiş. “Çünkü kendi avlu kapımdan çıkar çıkmaz gideceğim yere varmış bulunuyordum” cümlesinde silme yapılmış, diğer evin avlusundan söz edilmiyor çünkü. “Atlar durmuş” denmiş; silme işlemi yapılmış; atların sessizliğinden söz edilmemiş. “Ay ışığı çevreyi aydınlatıyordu” çevirisi ise cümle yapısının akıcılığı sağlamak amacıyla değiştirildiğini akla getiriyo. “bakımsız soba” ifadesi anlatım bozukluğu içeriyor gibi.

Üçüncü olarak ele alacağımız bölüm ise şu:

“Mager, ohne Fieber, nicht kalt, nicht warm, mit leeren Augen, ohne Hemd hebt sich der Junge unter dem Federbett, hängt sich an meinen Hals, flüstert mir ins Ohr: “Doktor, laß mich sterben.”

Pek çok virgölün, zarfların peş peşe sıralandığı, “hängt sich an meinen Hals” bölümünde alışıldık boyna “sarılma” değil, yabancı, çarpıcı bir ifade olan “asılma” sözcüğünün (*hängen*) kullanıldığı bir cümle. Çevirilere bakalım.

Şipal çevirisi:

“:zayıf düşmüş, ateşi olmayan, ne soğuk ne de sıcak bir vücut; boş bakışlarla yorganın altında çırılçıplak doğruluyor delikanlı, boynuma asılarak kulağıma fısıldıyor: “Bırakin beni, öleyim doktor!”

Cümle kuruluşu açısından yine bir yabancılık, yabancılaştırma var çeviride. “Hängen” sözcüğü “asılma” ile karşılanmış, yabancılık erek metne de yansıtılmış. “... bir vücut; boş bakışlarla yorganın altında çırılçıplak doğruluyor delikanlı, boynuma asılarak...” parçası da özellikle akıcı kılınmamış, kaynak metindeki yabancılık burada da vurgulanmış. KM’de (Kaynak metin için bundan böyle KM kısaltmasını kullanacağım, erek metin için de EM diyeceğim) pek çok virgülle kurulan tuhaf yapı, EM’de bir noktalı virgül ve virgüller yardımıyla korunuyor. Ama son cümlede Kafka, açıdan ünlem ilk bakışta daha doğru gibi gözüke de nokta kullanıyor. Kafka bunu bilerek yapıyor elbette, noktalamayı da kendine göre kuruyor. Oysa Şipal burada bu ayrıntıyı ya es geçmiş ya da doğruculuk yaparak, daha normatif olan noktalama işaretini, ünlemi kullanmış.

Utku çevirisi:

“: bitap halde, ateşi olmayan, ne sıcak ne de soğuk bir beden, yorganların altından çıplak olarak doğrulan hasta genç boş boş bakarak fısıldıyor: “Beni ölüme bırakın doktor!”

“Beni ölüme bırakın doktor!” cümlesi ilk anlamda yabancılaştırma gibi gözüküyor; ama aslında değil bizce, olasılıkla sadece, Almanca ifadenin birebir çevirisi söz konusu. Çünkü bunun dışında yabancılaştırmacı bir stratejiye kanıt sayılabilecek bir tercih yok bu bölümde. Noktanın yerini mesela, Şipal’de de olduğu gibi ünlem almış, norma uygun noktalama işareti tercih edilmiş. “Boyna asılma” ve “kulağa fısıldama” kısımları ise silinmiş. Çevirmen bilinçli olarak yabancılaştırmacı bir yol izleseydi, bu kısımları metne özellikle koyardı, diye düşünüyoruz.

Turan çevirisi:

“Sıska, ateşi yok, soğuk değil, sıcak değil, boş gözlerle, gömleksiz doğruluyor delikanlı yorganın altından, boynuma sarılıyor, kulağıma fısıldıyor: “Doktor, bırak öleyim.”

Burada “sıcak değil” ifadesinden sonra virgül değil noktalı virgül kullanılması daha uygun olurdu. “sıska, ateşi yok, soğuk değil, sıcak değil” ifadeleri delikanlıyı niteliyor bu haliyle çünkü doğrudan; o zaman da gramatik bir problem doğuyor. Bizce daha da önemlisi; kaynak metinde doğrudan bir niteleme yok, tuhaflık da buradan ileri geliyor; bu öge ise kayboluyor Turan çevirisinde. Şipal çevirisinde örneğin “zayıf düşmüş, ateşi olmayan, ne soğuk ne de sıcak bir vücut; boş bakışlarla yorganın altında çırılçıplak doğruluyor delikanlı” denerek bu ayrılık ve dolayısıyla da cümle yapısına da sinen tuhaflık korunmuş; oysa burada bu sıradışı, normdışı yapı çeviriye yansımamış. Bir de, yine incelediğimiz çeviriler içinde (aşağıda ele alacağımız Harmanlı ve Bilgen çevirileri dahil) yalnız Şipal’de rastladığımız “boyna asılma” ifadesi, Turan çevirisinde yok. “Boyna sarılma” denerek kaynak metindeki tuhaf, irkiltken ”*hängt sich an meinen Hals,*” ifade normalleştirilmiş.

Harmanlı çevirisi:

“Zayıf, ateşsiz, ne soğuk ne de sıcak, cansız bakışlı delikanlı kuştüyü örtüsünün altından çıkardığı kollarını boynuma dolayarak, “Doktor, bırak da öleyim,” diye fısıldadı.”

Görece akıcı, en azından akıcı kılınmaya çalışılmış bir çeviri. Kaynak metindeki yabancılaşmanın verilmemesini, olası yabancılaşmaların dilbilgisiyle ilişkili sorunlardan kaynaklandığını düşündürüyor. Örnek, “Ne soğuk ne de sıcak delikanlı” ifadesi. Bir insanın hastalığından dolayı ateşinin olmadığını ifade etmek için “ateşi olmayan” ifadesi daha uygun olur; “ateşsiz” başka bir anlamda daha uygun olur, ateşsiz insan, heyecansız insan anlamında kullanılabilir bir tamlamadır; tersten düşürsek ateşli kadının tersi için ateşsiz diyebiliriz belki ama bunlar da yenilikçi denemeler olur. Oysa burada hastanın durumunu anlatmak için ateşsiz dendiğinde anlatımda bir bozukluk olarak değerlendirilebiliriz bunu ancak. Son olarak, mutlak “Boynuma dolayarak” tercihiyle de yabancılaştırma es geçilmiş.

Bilgen çevirisi:

“Sonra, ateşi olmayan, üşümeyen, ılık da olmayan çocuk, ifadesiz gözlerle ve gömleksiz, kuştüyü yatağın üzerinde biraz kalkıyor, boynuma sarılıyor ve kulağıma fısıldıyor: “Doktor, bırak öleyim.”

“Sonra, ateşi olmayan, üşümeyen, ılık da olmayan çocuk” ifadesi çocuğun vücut ısıyla ilgili hayli karmaşık bilgiler içeren bir cümle! Boyna asılma değil sarılma tercih edilmiş; yabancılaştırma yok. “boynuma sarılıyor ve kulağıma fısıldıyor” kısmında “ve” bağlacı eklenerek cümle daha akıcı ve normal kılınmış. Son cümlede ise Kafka gibi Bilgen de nokta kullanmış, ünlemi tercih etmemiş.

Şimdi de bir sonraki cümleye bakalım:

“Ja”, denke ich lästernd, “in solchen Fällen helfen die Götter, schicken das fehlende Pferd, fügen der Eile wegen noch ein zweites hinzu, spenden zum Übermaß noch den Pferdeknecht, - “Jetzt erst fällt mir wieder Rosa ein; was tue ich, wie rette ich sie, wie ziehe ich sie unter diesem Pferdeknecht hervor, zehn Meilen von ihr entfernt, unbeherrschbare Pferde vor meinem Wagen? Diese Pferde, die jetzt die Riemen irgendwie gelockert haben; die Fenster, ich weiß nicht wie, von außen aufstoßen; jedes durch ein Fenster den Kopf strecken und, unbeirrt durch den Aufschrei der Familie, den Kranken betrachten.”

Tuhaf bir sekansla karşı karşıyayız. İçerik son derece sıradışı; rüyamsı: Salonun kapalı pencerelerini dışarıdan nasılsa açarak başlarını pencerelerden uzatan, ev halkının bağrıışlarına aldırmadan, hastaya odaklanan atlar. Tümce yapısı da alışılmadık. Kısa çizgiyle bölünen ilk cümle. İki noktalı virgülle birbirine bağlanan, virgülün sık sık kullanıldığı ikinci cümle. Kesik kesik anlatılıyork akış. Belli bir ritimle gerginlik hissettiriliyor. Çevirilere bakalım:

Şipal çevirisi:

“Evet” diye düşünüyorum küfre girerek, “böylesi durumlarda Tanrılar yardım ediyor, eksik atı yolluyor, sonra işin acelesinden ötürü bir ikinci atı birincisinin yanına katıyor, fazladan bir de seyis bağışlıyorlar.” Ancak şimdi Rosa geliyor aklıma; nasıl etsem, nasıl kurtarsam onu? Kızı bu seyisin altından nasıl çekip alsam, kendisinden on mil uzakta, arabamın önünde böyle zaptedilemeyen atlar? O anda bir yolunu bulup koşumlarını gevşeten, pencereleri anlayamadığım bir şekilde dışarıdan itip açan, her biri bir pencereden başını uzatıp, içerdekilerin bağrımalarına aldırmayarak hastayı süzen bu atlar!”

“Küfre girmek”, “nasıl etsem” gibi deyim-deyişlerle yerleştiriyor metni Şipal. Ona getirilen yerleştirme eleştirileri bu kısımlar özelinde karşılık buluyor. İlk cümlede bölünmüş cümlecikler. Kısa çizgi kullanılmamış, cümle normalleştirilmiş.

Utku çevirisi:

“Günah işlediğimi bile bile “Evet,” diyorum, “Tanrı böyle durumlarda yardımını esirgemiyor, eksik atı göndermekle kalmıyor yedeğini de yolluyor, bir de seyis ekliyor yanına.” O anda aklıma Rosa geliyor, onu nasıl kurtaracağımı bilemiyorum; ondan on mil uzakta, arabamda azgın atlar koşuluken nasıl kurtarabilirim onu? Nasıl becerdilerse koşumlarını gevşeten, aklımın ermediği biçimde pencereleri dışarıdan itip başlarını odaya uzatan, içerdekilerin çığlıklarına aldırış bile etmeden hastayı süzen atlar!”

Kaynak metindeki “tanrılar” (*die Götter*) ifadesi bu metinde “Tanrı”ya dönüşmüş. Tek tanrılı bir dine inanan okurların yoğunlukta olduğu bir kültür için daha tanış bir kavram. Öte yandan, “Günah işlediğimi bile bile” diyerek Şipal’e göre daha nötr bir tabir kullanı. Bu çeviride de, yabancılaştırıcı bir etki yaratabilecek kısa çizgi kullanımı tercih edilmemiş. Ancak “nasıl etsem” gibi fazla yerel kullanımlar da söz konusu değil. Ne özellikle yerel ne de yabancılaştırıcı bir metin karşımızdaki, öne çıkan özellik, akıcılık.

Turan çevirisi:

“Evet,” diye düşünüyorum şeytanca, “böyle durumlarda tanrılar yardım eder, olmayan atı gönderirler, acele diye yanına bir at daha katarlar, gönüllerinden kopar, fazladan bir de seyis verirler.” Ancak şimdi, Rosa aklıma geliyor, ne yapayım, onu nasıl kurtarayım, onu o seyisin altından nasıl çekeyim, buradan on mil uzakta, arabamın önünde hükmümün geçmediği atlar? Bu atlar, kayışlarını her nasılsa gevşetmiş atlar; pencereler, nasıl bilmiyorum dışarıdan açılır? Her biri bir pencereden başını sokup ailenin yaygarasına aldırmadan, hastayı seyreden atlar.”

“Şeytanca” denmiş *lästernd* sözcüğünü karşılamak için ancak burada bir şeytanlıktan ziyade, birden çok tanrı olabileceği vurgulandığı için günaha girme söz konusu. Yaratıcı ama içerikteki hoş bir ayrıntıyı atlayan bir çeviri; yine de kabul edilebilir bir tercih olduğu söylenebilir elbette. “gönüllerinden kopar” ifadesinde deyim kullanılmış, dolayısıyla bu, yerleştirmeci bir çeviri işlemi olarak görülebilir. “Ancak şimdi, Rosa aklıma geliyor;” denmiş, burada çizgi kullanımı, dolayısıyla yabancı cümle yapısının erek dizgeye sokulması söz konusu değil. Ayrıca “Ancak şimdi geliyor Rosa aklıma” denseydi kaynak metinde aktarılmak istenen anlama daha yakın bir ifade yakalanabilirdi. “Bu atlar, kayışlarını her

nasılsa gevşetmiş atlar; pencereler, nasıl bilmiyorum dışarıdan açılır? Her biri bir pencereden başını sokup ailenin yaygarasına aldırmadan, hastayı seyreden atlar.” kısmında da yabancı cümle yapısı korunmamış. “pencereler, nasıl bilmiyorum, dışarıdan açılır” ifadesi ise yabancı ama bu, bir stratejiden çok anlatımdaki bir uyumsuzluktan kaynaklanıyor gibi.

Harmancı çevirisi:

“Evet,” dedim içimden, sövercesine. “Böyle vakalarda tanrılar yardımcı olurlar, arabaya gereken atı gönderirler, hatta işin acele diye bir ikincisini de eklerler, hepsinin üstüne bir de seyis...” Ve bir daha ancak o zaman hatırladım Rose’u; ne yapacaktım, on mil öteden, bir türlü kontrol altına alamadığım atlarla onu o seyisin altından nasıl kurtaracaktım. Atlar şimdi de her nasılsa dizginlerinden sıyrılmışlar, nasıl olduğunu bilemediğim bir şekilde dışarıdan pencereleri açmışlar, ailenin şaşkın çığlıklarına aldırmadan hastaya bakıyorlardı.”

Ben anlatıcının hizmetçisinin adı olan *Rosa*, *Rose*’a dönüşmüş bu metinde. Bu değişiklik, yukarıda sözünü ettiğimiz, metnin ilerleyen kısımlarında Kafka’nın yaptığı oyunu aktarmayı da imkansızlaştırıyor tabii. Peki ama ne olabilir bu değişikliğin nedeni? Metnin ikinci dilden, İngilizceden çeviri olabileceği geliyor akla, ama o zaman bile, Almancadan İngilizceye çevrilirken metin, isim değişikliği yapılır mı, diye soruyor insan kendine. Noktalama işaretleri değişmiş; yapı da öyle. “... atlar” yerine “Atlar şunu yapıyorlardı” şeklinde değiştirilmiş sözdizim. Etki, haliyle tamamen ortadan kalkmış. Ayrıca “Ve bir daha”daki “bir daha”ya gerek var mıydı?

Bilen çevirisi:

“Evet” diyorum Tanrıya küfrederek, “böyle durumlarda tanrılar imdada yetişir; eksik olan atı yollarlar, işin acil olduğu için de ikinci bir tane eklerler ve sonra cömertlikleriyle sana seyisi bahşederler-” Ancak o zaman tekrar *Rosa*’yı düşünüyorum; ne yapmalıyım, onu nasıl kurtarabilirim, ondan on mil uzaktayken ve arabama baş edilemez atlar koşmuşken, onu o seyisin altından nasıl çekip alabilirim? Şu atlar, şimdi de bir şekilde yularlarını gevşetmişler ve bilinmeyen bir yolla pencereleri dışarıdan açmışlar! Her biri bir pencereden kafasını uzatmış ve ailenin çığlıklarını umursamadan hastayı inceliyor.”

Ele aldıklarımız arasında “kısa çizgi”yi kullanan tek çeviri bu. Yabancı bir noktalama işareti kullanılmış, cümle noktalarla bölünmemiş. Ama bu bilinçli bir strateji mi, yoksa kaynak metne teslimiyetten mi kaynaklanıyor; onu ancak diğer metin parçalarında da benzer bir eğilim olup olmadığını gördükten sonra söyleyebiliriz.

Bir sonraki metin kısmına bakalım:

“Die Mutter steht am Bett und lockt mich hin; ich folge und lege, während ein Pferd laut zur Zimmerdecke wiehert, den Kopf an die Brust des Jungen, der unter meinem nassen Bart erschauert.”

Tuhaf, yabancı özellikler içeren cümlelerden biri daha. İçerik şöyle: Hastanın annesi doktoru yatağa çağırıyor, doktor da başını, ıslak sakalının altında ürperen oğlanın göğsüne yaslıyor. Bu sırada bir at da gürültüyle kişniyor tavana doğru. Şimdi, atların kişnemesi virgül içinde, çocuğun sakalın altında ürpermesi de yine sıradışı bir yapıyla sunuluyor. Cümle kuruluşundaki tuhaflığın daha rahat anlaşılması için bir iki kaba çeviri denemesi sunalım: “ve başımı, atlardan biri kulakları sağır eden bir sesle tavana doğru kişnerken, göğsüne dayıyorum, ıslak sakalımın altında ürperen oğlanın” Ya da “ve başımı, atlardan biri kulakları sağır eden bir sesle tavana doğru kişnerken, göğsüne dayıyorum oğlanın; ıslak sakalımın altında ürperiyor”. Kafka’nın dehası elbette, başka birçok özelliğinin yanı sıra, erek metindeki

ürettiğimiz bu yabancılığı kaynak metinde sezdirmesi ancak rahatsız edecek biçimde yansıtmamasında.

Çevirilere bakalım, Şipal’le başlayalım yine:

“Yatağın başında dikilen anne beni yanına çağırıyor; gidiyorum; atlardan biri yüksek sesle odanın tavanına doğru kişnerken başımı oğlanın göğsüne dayıyorum, oğlan ıslak sakalımın altında ürperiyor.”

Pek yabancılaştırma yok bu çeviride. Akıcı bir metinle karşı karşıyayız. Atların kişnemesiyle ilgili bilgi virgöl içinde verilmemiş; normalleştirilmiş sözdizim. Öte yandan cümlelerin ayrılması için nokta yerine hep noktalı virgöl kullanılmış. O açıdan kaynak metne yakınlık mevcut.

Utku çevirisi:

“Anne başında dikildiği yatağın yanına çağırıyor beni, oraya gidiyorum, atlardan biri başını tavana kaldırıp kişnerken ben başımı hastanın göğsüne dayıyorum, uslanmış sakalım oğlanı ürpertiyor.”

Virgüllerin bolca kullanımı açısından kaynak metne yakın durduğu söylenebilir erek metnin. Ama yine akıcı bir çeviri var karşımızda. Bir de küçük düzeltme; “uslanmış” denmiş “ıslanmış” yerine.

Turan çevirisi:

“Anne yatağın kenarında duruyor ve beni oraya çağırıyor, gidiyorum ve atlardan biri yüksek sesle odanın tavanına doğru kişnerken, başımı delikanlının göğsüne yaslıyorum, ıslak sakalımın altında ürperiyor.”

Gayet akıcı bir çeviri var karşımızda; KM’nin sözdiziminde görülen yabancılık EM’ye yansıtılmamış. “delikanlının göğsüne yaslıyorum” ifadesinden sonra virgöl değil noktalı virgöl kullanılması daha uygun olurdu.

Harmancı çevirisi:

“Anne yatağın yanında durmuş, beni o yana yaklaştırmaya çalışıyordu. Çağrıyı kabul ettim, atlardan biri başını tavana kaldırıp kişnerken başımı oğlanın ıslak sakalımın altında titreyen göğsüne dayadım.”

Cümle noktayla ikiye bölünmüş; ayrıca metin akıcılaştırılmış çeviride, erek dil normları zorlanmadan çeviri yapılmış.

Bilen çevirisi:

“Anne yatağın yanında duruyor ve beni tatlılıkla ikna ediyor. İtaat ediyorum ve, atların biri tavana doğru gürültüyle kişnerken, başımı çocuğun göğsüne koyuyorum. Çocuk, ıslak sakalımın dokunuşuyla ürperiyor.”

Bu kez de iki ayrı noktayla bölünmüş cümle. “tatlılıkla” eklemesi yapılmış; “itaat ediyorum” ifadesi yabancı duruyor ama bilinçli bir tercih değil olasılıkla bunun nedeni. “ve” den sonra gereksiz bir virgöl kullanılmış. “çocuk” sözcüğünün tekrarı da anlatıma bir şey katmıyor. Ayrıca öyküde bir ergenden bahsediliyor, diğer çevirilerde genelde tercih edilen “oğlan” sözcüğü daha uygun olabilirdi bu yüzden. Yabancılaştırma kaygısı yok gibi görünüyor bu çeviride de.

İnceleme amacıyla seçtiğimiz bir sonraki KM parçasına bakalım:

“ Als ich aber meine Handtasche schlieÙe und nach meinem Pelz winke, die Familie beisammensteht, der Vater schnuppernd über dem Rumglas in seiner Hand, die Mutter, von mir wahrscheinlich enttäuscht – ja, was erwartet denn das Volk? – tränenvoll in die Lippen beiÙend und die Schwester ein schwer blutiges Handtuch schwenkend, bin ich irgendwie bereit, unter Umständen zuzugeben, daÙ der Junge doch vielleicht krank ist.”

Çevirmesi zor; yapısı da Türkçe cümle kuruluşu geleneklerine pek uygun olmayan bir bölüm. Pek çok virgülle ayrılmış uzun bir tümce elimizdeki, kesik kesik bir anlatım söz konusu. Yine çizgilerle ayrılmış bir diğerkümle de cabası.

Şipal çevirisi:

“Ama alet çantamı kaparak kürkümü getirmelerini işaret edip de, elindeki rom kadehini koklayıp duran babayı, galiba tarafımdan düş kırıklığına uğratılan – iyi ama, bu insanlar ne bekliyorlar benden? – ve gözleri yaşla dolup dudaklarını ısırarak anneyi, elinde kana bulanmış havluyu sallayan kızkardeşi hep bir arada dikiliyor görünce, oğlanın gerçekten hasta olabileceğini gerekirse kabule hazır bir yüz takınıyorum.”

Kısa çizgileri kullanmış Şipal. Anlatımda da belli oranda bir yabancılığı da yakalamış bu sayede. Ancak kaynak metnin içeriğinde, atlanan, son derece kritik bir ayrıntı var. Ben anlatıcı olan doktor, ailenin halini görünce, oğlanın belki de hasta olduğunu kabullenecek noktaya geldiğini, bunu kabullenmeye hazır bir duruma geldiğini söylüyor kaynak metinde. Bu, tuhaf bir durum. Doktorun ruh hali, daha da önemlisi tıbbi teşhisi değişiyor ailenin üzüntüsünü görünce. Onları o halleriyle görünce, ikna oluyor neredeyse oğlanın hasta olduğuna. Oysa Şipal bu son derece tuhaf değişikliği aktarmıyor. Onun yerine daha anlaşılır, olağan bir tavır değişikliği varmış gibi çeviriyor metni; doktor nezaketen dışarıya öyle bir izlenim veriyormuş gibi aktarıyor durumu.

Utku çevirisi:

“Ne var ki, alet çantamı alıp kürkümü getirmelerini buyurduğumda, elindeki rom bardağını koklayıp duran babayı, benden ne istediklerini anlayamadığım için neden düş kırıklığına uğradığımı da bilmediğim gözü yaşlı anneyi, kanlar içindeki havluyu sallayıp duran kız kardeşi hep bir arada görünce, genç adamın gerçekten hasta olduğunu kabul etmeye hazır bir tavra bürünüyorum.”

Burada çizgi içindeki bölüm, cümlenin içinde eritilerek yabancılık azaltılmış. Akıcı kılınmış çeviri. Ve Utku da Şipal gibi son kısmı, doktor sanki toplum içinde, görgü gereği öyle görünmeye çalışıyormuşa dönüştürüp anlaşılır, kolayca hazmedilir kılmış.

Turan çevirisi:

“Fakat el çantamı kapatır, kürkümün getirilmesi için el ederken, aile bir arada dikilmekte, baba elindeki rom bardağının üzerine tuttuğu burnunu çekiyor, anne, herhalde benden hayal kırıklığına uğramış, ne bekler ki halk? – gözleri yaş içinde dudaklarını ısırır ve kız kardeş kandan ağırlaşmış bir mendil sallarken, ben bir şekilde, icabında, hazırım, delikanlının belki de sahiden hasta olduğunu itiraf etmeye.”

Çeviride kaynak metne oranla daha akıcı bir anlatımın oluştuğu söylenebilir. Kaynak metindeki kesik kesik anlatım, akıcılaştırılmış. “ben bir şekilde, icabında, hazırım, delikanlının belki de sahiden hasta olduğunu itiraf etmeye” kısmında durumun tuhaflığı, yabancılığı yansıtılmamış. Turan meseleyi –Şipal ve Utku’nun tersine doğru bir çözümlemeyle- içsel bir nedene bağlıyor, ama bu kez de eksiklik şu: kaynak metinde vurgulanan ben anlatıcının dışsal etmenler yüzünden çabucak değişmeye hazır hale geldiği, fikirlerindeki dönüşüm yeterince vurgulanmıyor. “ne bekler ki halk –“ ifadesi tuhaf. “kanla

ağırlaşmış bir mendil sallarken” ifadesinde “havlu” (*Handtuch*) mendil olmuş ve kanla ağırlaştığı belirtilmiş; kaynak metinde yer almayan bir nokta bu; ekleme yapılmış. Bizce yaratıcı ve başarılı bir çeviri işlemi örneği bu.

Harmancı çevirisi:

“Ama çantamı kapatıp paltomun getirilmesi için işaret verirken, aile orada birlikte dururken, baba elindeki rom bardağına burun kıvrıp, büyük ihtimalle hayal kırıklığına uğrattığım anne – insanlar benden ne bekliyor? – ağlamaklı bir şekilde dudaklarını ısırırken ve kardeş de kana bastırılmış bir havluyu sallarken, her nasılsa belli şartlarda çocuğun belki de hasta olabileceğini itiraf etmeye hazır hissediyorum.”

Kaynak metindeki cümlelerin noktalarla bölünmediği, virgüllerle, çizgilerle birbirine bağlanan bir cümle elimizdeki. Bu açıdan yabancılaştırmacı bir yaklaşımın söz konusu olduğu düşünülebilir ilk bakışta. Ancak bazı sorunlar, bu düşüncenin pek de doğru olmayabileceğini akla getiriyor. Örneğin, hasta oğlanın babası rom bardağına burun mu kıvrıyor çevirideki gibi, yoksa bardağı kokluyor mu? Çevirmenin tercihi olarak görmek istesek burun kıvrımayı, bağlamla da açıklanabilecek bir tercih değil bu. “-insanlar benden ne bekliyor” da sorunlu, tuhaf bir cümle. “kana bastırılmış” bir havludan bahsediliyor. “Kana bulanmış” herhalde daha uygun bir kullanım olur. “hazır hissediyorum” yerine “kendimi hazır hissediyorum” da öyle.

Bilen çevirisi:

“Ancak çantamı kapatıp kürkümü almak için kolumu uzatırken aile de bir araya toplanmış bekliyordu; baba elindeki rom kadehini kokluyor, benden düş kırıklığına uğramış olduğu belli olan anne –eh, insanlar benden ne beklerlerdi yani? – gözleri dolu dolu dudaklarını ısırıyor, abla elindeki kanlı havluyu sallıyordu. Her nasılsa oğlanın gerçekten hasta olabileceğini kabule hazırdım.”

“eh, insanlar benden ne beklerlerdi yani?” cümlesi tuhaf. “benden düş kırıklığına uğramış” ifadesi anlatım bozukluğu içeriyor. Noktayla ayrılmış son cümlelerin ise hem önceki kısım ile anlamsal bağlantısı kopmuş hem de kaynak metinden bağımsız olarak incelendiğinde anlam ifade etmiyor bu kısım.

Şimdi de inceleyeceğimiz son kısma bakalım:

“In seiner rechten Seite, in der Hüftengegend hat sich eine handtellergröße Wunde aufgetan. Rosa, in vielen Schattierungen, dunkel in der Tiefe, hellwerdend zu den Rändern, zartkörnig, mit ungleichmäßig sich aufsammelndem Blut, offen wie ein Bergwerk obertags. So aus der Entfernung. In der Nähe zeigt sich noch eine Erschwerung. Wer kann das ansehen ohne leise zu pfeifen? Würmer, an Stärke und Länge meinem kleinen Finger gleich, rosig aus eigenem und außerdem blutbespritzt, winden sich, im Innern der Wunde festgehalten, mit weißen Köpfchen, mit vielen Beinchen ans Licht.”

Yine virgül kullanımının yoğun olduğu cümleler var karşımızda. Bunun dışında “*So aus der Entfernung*” cümlesi, “uzaktan böyle” biçiminde çevrilebilecek, böyle çevrildiği takdirde yabancılık uyandırabilecek, yüklemsiz, kısacık bir cümle. Ayrıca, incelemenin başında söz ettiğimiz Almandada “pembe”, “gül pembesi” anlamlarına gelen *Rosa* sözcüğünün, hizmetçinin adıyla aynı olması meselesi ve bundan kaynaklanan oyun var bu kısımda. Çeviride Kafka’nın bu küçük oyununa atıf yapılmış mı, değerlendireceğiz.

İlk olarak Kamuran Şipal’in çevirisini ele alalım:

“sağ böğründe, kalça bölgesinde açılmış avuç içi kadar bir yara var. Gül pembesi; ortası koyu, kenarlara doğru açılan bir sürü pembe nüansı; hafif pütürlü bir yara; kimi yerde

az, kimi yerde çok birikmiş kan; yer üstündeki bir maden ocağını andıran bir yara. Uzaktan böyle. Yakından bakınca, işi zorlaştıran bir başka neden açığa vuruyor kendini. Hafif bir ıslık koyvermeden kim katlanabilir? Serçe parmak kalınlığında ve uzunluğunda kurtlar; kendi renkleri pembe; ayrıca kana bulanmış gövdeleri; bir uçları yaranın içinde; beyaz başçıkları ve bir sürü ayakçıklarıyla kıvrılıp bükülerek aydınlığa çıkmaya savaşıyorlar.”

“Uzaktan böyle” diyerek yabancılaştırma yapmış Şipal. “Gül pembesi” ile başlayan cümleyi de yabancılaştırıcı bir yaklaşımla çevirmiş; kaynak metinde olduğu gibi akıcı olmayan, sıradışı bir yapıyı yeğlemiştir. “Hafif bir ıslık koyvermeden” ile başlayan cümlede de yabancılaştırma söz konusu. Öte yandan “sağ böğründe” derken “böğür” sözcüğünün seçimi fazla mı yerel, sorusu sorabilir; bu elbette yanıtı kişiden kişiye, belki de okurun yaşına göre değişebilecek bir soru. Günümüz gençleri, örneğin çeviri öğrencileri bu seçimi fazla yerlileştirmeci bulabilir, oysa daha yaşlı kuşaklar için durum böyle olmayabilir. *Rosa*’nın çevirisinde “gül pembesi” sözünün tercih edilmesi ise okura yazarın oyununun kapılarını açmıyor; yabancılaştırma tercih edilmemiş burada. “Hafif bir ıslık koyvermeden kim katlanabilir?” cümlesinde ise fazla kaynak odaklı olmaktan kaynaklanan hem içeriksel bir sorun var -Türkiye kültüründe, Almanların tersine ıslık koyverilmez böylesi durumlarda, belki dili damağa yapııştırarak cıkcıklamak! daha yerel kültüre özgü bir tepki olarak görülebilir- hem de, çevirmenin bilinçli bir biçimde yabancılaştırıcı bir stratejiden yola çıktığını varsaysak bile, anlatım açısından da sorunlu bir cümle bu; dolaylı tümleci eksik.

İncelediğimiz tüm bu çeviri örneklerinden yola çıkarak Kamuran Şipal çevirileri ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Şipal yerlileştirmeci bilinen (Sözer, 1966; Erenel, 1968; Sözen, 2009), çevirilerine bu nedenle eleştiriler de getirilmiş bir çevirmen. Oysa “Ein Landarzt” çevirisini, diğer çevirilerle kıyasladığımızda Şipal, yabancılaştırma stratejisini en çok kullanan çevirmen olarak öne çıkıyor. Ünlü çevirmenin çalışmalarına farklı bir gözle bakmayı beraberinde getirecek bir sonuç bu. Bu beklenmedik veri, somut metinler üzerinden karşılaştırmalı inceleme yapmanın önemini ortaya koyuyor.

Utku çevirisi:

“sağ böğrünün kalçaya yakın bölgesinde açılmış avuç ayası büyüklüğünde bir yara var. Rengi gül pembeliğinde, ortası daha koyu, kenarlara doğru nüans nüans açılan bir pembe; yara biraz pütürlü, bazı yeri az, bazı yeri çok kanlı; uzaktan sanki yer üzerine açılmış bir maden ocağına benziyor bu yara. Yakından baktığımda işimin ne denli zor olduğunu görüyorum, bir ıslık koyuvermemek elde değil. Serçe parmağım boyutlarında kurtlar, yine pembe renkli, kana bulanmış gövdeleriyle bir uçları yaranın içine girmiş, diğer yanda başları ve sayılmayacak kadar çok ayakçıklarıyla debelenip duruyorlar.”

Yine akıcı bir çeviriyle karşı karşıyayız. *Rosa* sözcüğünün kullanımıyla ilgili oyun bu çeviride de verilmemiş. Ayrıca kısa cümleyi kısa cümle olarak çevirmeyi, yabancılaştırmayı seçmemiş çevirmen, Şipal gibi “uzaktan böyle” dememiş, cümleleri birleştirerek anlatımı normalleştirmiş.

İncelediğimiz tüm bu çeviri örneklerinden yola çıkarak M. Kamil Utku çevirileri ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Belli bir çeviri stratejisi var Utku’nun; akıcı çeviriler üretmeyi hedeflemiş ve bunu başarmış da. Yabancılaştırmaya ise çok ender başvurmuş.

Turan çevirisi:

“Sağ tarafında, kalça bölgesinde avuç içi kadar bir yara açılmış. Pembe, birçok tonu var, derinleri koyu renk, kenarlara doğru açılıyor, ince pütürlü, kan yer yer toplanıyor, bir topraküstü madeni gibi açık. Uzaktan böyle. Yakından bakınca durumu ağırlaştıran bir şey daha var. Kim buna bakabilir hafifçe ıslık çalmadan? Kurtlar, kalınlığı, uzunluğu benim

serçeparmağıma denk, kendiliğinden pembe, üstelik kana bulanmış, yaranın içine tutunmuş, küçük beyaz başlarıyla, bir sürü ayaklarıyla ışığa doğru kıvrılıyorlar. “

Bu çeviride de *Rosa* oyunu aktarılmamış. Okur yazara götürülmemiş dolayısıyla. “Uzaktan böyle” ifadesinde ise yabancılaştırmacı kullanım korunmuş.

İncelediğimiz tüm bu çeviri örneklerinden yola çıkarak Tefvik Turan çevirileri ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Yer yer yabancılaştırmaya başvurmuş çevirmen; özellikle ele aldığımız ilk iki metinde. Ama pek çok yerde de akıcılaştırılmış ya da normalleştirilmiş metin. Yabancılaştırma, bir strateji olarak seçilmiş gibi gözüküyor. Bir strateji olarak yabancılaştırmamanın seçildiğini düşündürtecek kadar istikrarlı bir şekilde yapılmamış yabancılaştırma çünkü. Ama yer yer kaynak cümle yapısının, özellikle de noktalama işaretlerinin çeviri metne yansıtıldığını, bu açıdan bakıldığında yabancılaştırma yapıldığını söyleyebiliriz.

Harmancı çevirisi:

“Sağ tarafında, kalçasının etrafında, el ayası büyüklüğünde bir yara açılmış. Pembe, birçok tonda, derinleştikçe daha koyu, kenarlar ise daha açık tonda, yumuşak tanecikli, düzensizce kan toplanmış, bir mağaranın yüzeydeki girişi gibi tamamen açık. Biraz uzaktan böyle görünüyor. Ama, yaklaşınca, bir komplikasyon da fark ediliyor. Kim bu yaraya, hafif bir ıslık çalmadan bakabilir? Serçe parmağımın kalınlığında ve uzunluğunda, doğal olarak gül rengi, ayrıca, üzerlerine kan sıçramış, yaranın içine sıkıca tutunmuş, beyaz kafalı ve çok bacaklı kurtlar yukarıya, ışığa doğru kıvrılıyor.”

Rosa oyunu bu çeviride de yok. EM, KM’ye oranla daha kolay okunur, anlaşılır kılınmış. “Komplikasyon” sözcüğünün kullanımı ise tuhaf, tıp çevirisi terimlerine geçildiği duygusunu uyandırıyor okurda. “beyaz kafalı ve çok bacaklı kurtlar” yerine daha uygun bir ifade bulunabilirdi.

İncelediğimiz tüm bu çeviri örneklerinden yola çıkarak Mehmet Harmancı çevirileri ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Çevirilerde yabancılaştırmacı stratejiye kanıt sayılacak istikrarlı seçimler pek görülüyor.

Bilen çevirisi:

“Sağ yanında, kalçanın yakınında avcumun içi boyunda açık bir yara vardı. Gül pembesi; oyuklarda daha koyu, kenarlarda daha açık, kan pıhtılarıyla örtülü, toprağın yüzündeki açık bir maden ocağı gibi. Uzaktan öyle görünüyordu. Ama yakından bakınca bir komplikasyon vardı. Küçük parmağım kadar iri ve uzun, doğal olarak pembe ve kanla lekeli, küçük beyaz başlı ve çokayaklı kurtçuklar yaranın içlerinden ışığa doğru kıvrana kıvrana yol almaktaydılar.”

Rosa oyunu bu çeviride de yok, yabancılaştırma yapılmamış. “Uzaktan öyle görünüyordu” ifadesiyle yabancılık azaltılmış. Bu çeviride de “komplikasyon” sözcüğünün kullanımı söz konusu. Ayrıca kurtçukların “kıvrıla kıvrıla” değil de “kıvrana kıvrana” yol almaları dikkat çekici. Kurtçukları nitelerken “doğal olarak pembe” denmesi de anlatım bozukluğuna yol açıyor.

İncelediğimiz tüm bu çeviri örneklerinden yola çıkarak Bilen çevirileri ile ilgili şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Çevirilerde yabancılaştırmacı stratejiye kanıt sayılacak istikrarlı seçimlere rastlanmıyor.

5.2. Almancadan İngilizceye Çeviriler

Bu öykünün üç ayrı İngilizce çevirisini de ele aldık. Amaç, bu çeviriler üstünden İngiliz/Amerikan kültürünü, Anglosakson kültüründe/yazınında baskın, yerleşik yazınsal çeviri normlarını incelemek değil; bu amaç, bu çalışmanın kapsamını aşar elbette. Öte yandan İngilizce metinler bize, bir anlamda sağlama yapma imkanı tanıyıp, Türkiye örneğini anlamak için karşılaştırma olanağı sunabilir. Ayrıca İngilizce bilen ama Almanca bilmediği için KM'yle kıyaslama yapma olanağı olmayan okura da, farklı dilde EM'ler üstünden karşılaştırma yapma olanağı sunulacak böylece.

Ele alacağımız çeviriler ünlü Kafka çevirmenleri Willa ve Edwin Muir'in 1952 basımlı çevirileri; Stanley Appelbaum'un 1996 basımı ve J. A. Underwood'un 2006 basımı çevirileri. Türkçe çevirilerde ele aldığımız kısımları ele alacağız bu çevirilerde de. İlk bölüme bakalım, Willa ve Edwin Muir çevirisiyle başlayalım:

“I was in great perplexity; I had to start on an urgent journey; a seriously ill patient was waiting for me in a village ten miles off; a thick blizzard of snow filled all the wide spaces between him and me; I had a gig, a light gig with big wheels, exactly wright for our country roads; muffled in furs, my bag of instrument in my hand, I was in the courtyard all ready for the journey; but there was no horse to be had, no horse.”

Bu çeviride noktalama işaretlerinin kullanımı ve cümle kuruluşu itibariyle yabancılaştırmacı bir yaklaşımın görüldüğünü söyleyebiliriz. Noktalı virgül ve virgüller korunmuş, cümle noktalarla bölünmemiş; sözdizim de kaynak metindeki sıradışı yapıya benzer. Türkçeye çevirilerde de üzerinde durduğumuz, Şipal tarafından “geniş mekân” olarak çevrilen “Almanca ‘weiter Raum’ kısmının çevirisine baktığımızda ise İngilizcede yaygın kullanım olan, mesela “distance” gibi bir sözcük yerine “spaces” gibi görece daha sıradışı bir sözcüğün seçildiğini görüyoruz.

Appelbaum çevirisine bakalım şimdi de:

“I was in a most awkward predicament: I needed to leave at once on an urgent journey; a seriously ill patient was waiting for me in a village ten miles away; a heavy snowstorm filled the wide interval between him and me; I had a carriage, light, with large wheels, perfectly suited to our country roads; wrapped in my fur coat, my instrument bag in my hand, I was already standing in the yard ready to go; but I lacked a horse, a horse.

Bu çeviri de yabancılaştırmacı anlayışın izlerini taşıyor. Kaynak metindeki sıradışı noktalama işaretleri de, cümle yapısı da korunmuş. “but I lacked a horse, a horse” biçimindeki çeviri de yabancılaştırmacı bir özellik taşıyor.

Şimdi de Underwood çevirisini inceleyelim:

“I was in a quandary; I had an urgent journey to make; a dangerously-ill patient awaited me in a village ten miles away; dense slow flurries filled the distance between myself and him; I had a cart, a light one with large wheels, just right for our country lanes; wrapped in my fury coat, instrument case in hand, I was standing in the yard, all ready to go; but I had no horse, I had no horse.”

Bu çeviride de kaynak metindeki noktalama işaretleri ve cümle yapısı genel olarak korunmuş; bu anlamda yabancılaştırma söz konusu. Ama mesela, Şipal tarafından “mekân” olarak çevrilen “Almanca ‘Raum’ sözcüğünün çevirisinde alışıldık kullanım olan “distance” (uzaklık-mesafe) sözcüğünün seçimi ve “I had no horse, I had no horse” biçimindeki standart anlatıma yakın çeviriyle anlatım görece olarak normalleştirilmiş.

Ele aldığımız ikinci kısmın çevirisini sunalım şimdi de. Yine Muir çevirisiyle başlıyoruz:

“But this only for a moment, since, as if my patient’s farmyard had opened out just before my courtyard gate, I was already there; the horses had come quietly to a standstill; the blizzard had stopped; moonlight all around; my patient’s parents hurried out of the house, his sister behind them; I was almost lifted out of the gig; from their confused ejaculations I gathered not a word; in the sickroom the air was almost unbreathable; the neglected stove was smoking; I wanted to push open a window; but first I had to look at my patient.”

Bu çeviride de kaynak metindeki noktalama işaretlerinin ve cümle yapısının yansıtıldığını görüyoruz. “but this only for a moment” biçimindeki çeviriyle, yüklemsiz cümle yapısı korunmuş; tüm bunlar yabancılaştırmacı bir yaklaşımın yansımaları. Öte yandan Muirler yalnızca bu bölümde değil, daha sonraki bölümleri incelerken de göreceğimiz gibi genel olarak, kaynak metindeki aksine geçmiş zaman kullanımını tercih etmişler. Bu seçimin belli bir nedeni var mı, bilmiyoruz ama sonucun, anlatımı kaynak metne oranla daha normal kıldığı söylenebilir. Bir nokta daha: Ele aldığımız kısmın sonunda “I had to look at my patient” denmiş, yani “Hastama bakmak zorundaydım”. Oysa Kafka Almanca “der” yani İngilizce “the” diyor kaynak metinde; Türkçesi “Hastaya”. “The” daha mesafeli, daha az insani bir ilişkiye işaret ediyor; Kafka öykülerinde kilit bir nokta bu; yansıtılmamış.

Appelbaum:

“But even that lasts only a moment, because, as if my patient’s farmyard opened up directly in front of the gate of my own yard, I am already there; the horses are standing calmly; the snowfall has ended; moonlight all around; the parents of the patient rush out of the house; his sister after them; they practically lift me out of the carriage; I can’t make out any of their confused talk; in the sickroom the air is barely breathable; the stove, which hadn’t been tended to, is smoking. I intend to open the window; but first I want to see the patient.”

Bir kez nokta kullanılmış, bunun dışında noktalı virgül kullanımı korunmuş. Ancak “But even that lasts for a moment” biçimindeki çeviriyle, kaynak metindeki yüklemsiz cümle normalleştirilmiş. “the horses are standing calmly” de kaynak metindeki sıradışı anlatımın normalleştirildiği bir çeviri örneği.

Underwood:

“But that too only for a moment, for as if my own gate led immediately into my patient’s yard, I find myself already there; the horses are waiting quietly; the snow has stopped falling; moonlight all around; the patients’s parents come hurrying out of the house; his sister behind them; I am almost lifted from the cart; from their confused talk I can infer nothing; in the sick-room the air is barely breathable; the untended stove is smoking; I shall open the window; but first I want to see the patient.”

Yabancılaştırmacı yaklaşımın açık biçimde görüldüğü bir çeviriyle karşı karşıyayız: Kaynak metindeki yabancılık; noktalı virgüller ve tuhaf, esrarengiz anlatım tarzı korunmuş. “the horses are waiting quietly” biçiminde çevrilen kısımda anlatım normalleştirilmiş ama bunun dışında son derece başarılı bir yabancılaştırmacı çeviri örneği, karşıımızdaki.

Bir sonraki kısmın çevirilerine bakalım.

Muir:

“Gaunt, without any fever, not cold, not warm, with vacant eyes, without a shirt, the younster heaved himself up from under the feather bedding, threw his arms round my neck, and whispered in my ear: “Doctor, let me die.”

KM’deki sıradışı yapının akıcılaştırılması, doğallaştırılması söz konusu bu metinde. Türkçe çevirilerde de üstünde durduğumuz, Şipal’in “boyna asılmak” olarak çevirerek yabancılaştırdığı bölüm, bu çeviride olağan, kalıp kullanım “threw his arms round my neck” tercihiyle, normalleştirilerek çevrilmiş.

Applebaum:

“Then, with no fever, not cold, not warm, with expressionless eyes, without a shirt, the boy raises himself up under the feather bed, embraces my neck and whispers in my ear: “doctor, let me die.”

Kaynak metindeki sıradışı yapının normalleştirildiğini, kolay hazmedilir kılındığını görüyoruz burada da; cümle yapısı sıradışılıktan arındırılmış.

Underwood:

“ Thin, with no fever, neither cold nor warm, empty-eyed and shirtless, the young man heaves himself up under the quilt, clasps me round the neck, and whispers in my ear, ‘Doctor, let me die.’

KM’deki tuhaf yapı korunmuş. Çevirmen “boyna sarılmak” gibi standart bir kullanım yerine, daha tuhaf, sıradışı bir sözcük seçmiş, “kenetlenmek” olarak çevrilebilecek “clasps” sözcüğünü kullanmış.

Bir sonraki bölüm...

Muir çevirisi:

“Yes” I thought blasphemously, “in cases like this the gods are helpful, send the missing horse, add to it a second because of the urgency, and to crown everything bestow even a groom-“ And only now did I remember Rose again; what was I to do, how could I rescue her, how could I pull her away from under that groom at ten miles’ distance, with a team of horses I couldn’t control. These horses, now, they had somehow slipped the reins loose, pushed the windows open from outside, I did not know how; each of them had stuck a head in at a window and, quit unmoved by the startled cries of the family, stood eyeing the patient.”

Noktalama işaretleri ve özelde, Türkçe çevirilerde de üstünde durduğumuz ve eksikliğinden söz ettiğimiz cümleyi kısa çizgilerle bölme durumu, korunmuş; bu açıdan yabancılaştırmacı bir çeviri var elimizde. Bu metinde de, geçmiş zamanda anlatılıyor öykü KM’nin aksine, ama dediğimiz gibi bu, bu çevirinin genelinde gördüğümüz bir tercih olduğu için buna bir daha değinmeyeceğiz.

Appelbaum:

“Yes,” I think blasphemously, “in such cases, the gods come to your aid; they send the missing horse; because of the urgency, they add a second one; and in their bounty they then grant you the groom-“ It is only then that I think of Rosa again; what am I to do, how can I rescue her, how can I pull her out from under that groom when I am ten miles away from her and unmanagable horses are harnessed to my carriage? Those horses, which somehow have now loosened the reins and in some unknown way have opened the windows from outside!

Each one thrust its head in through a window and, heedless of the family's outcry, is scrutinizing the patient.”

Bu çeviride de noktalama ve cümle kuruluşu yabancılaştırmacı.

Under wood:

“Yes” run my sacrilegious thoughts, ‘in cases like this the gods lend a hand, send along the missing horse, add another for the the sake of speed, even go as far as to provide the groom- ‘At this point I suddenly remember Rosy; what am I to do, how shall I save her, how can I pull her out from under that groom, ten miles from her and with ungovernable horses in the shafts? These horses, who have now contrived to loosen the straps; push the Windows – how, I don’t know- open from outside; stick a head each in through them and, unperturbed by the family’s screams, are contemplating the patient.”

Burada da yine yabancılaştırmacı bir yaklaşım var. Yapı genel olarak korunmuş.

Bir sonraki kısma geçelim, Muirlerle başlayalım:

“The mother stood by the bedside and cajoled me towards it; I yielded, and, while one of the horses whinnied loudly to the ceiling, laid my head to the boy’s breast, which shivered under my wet beard.”

Noktalama işaretleri korunmuş; genel olarak yabancılaştırmacı bir yapı var ama “which shivered” yerine “who shivered” dense yani, ürperen nesne/özne olarak göğüs değil de oğlan nitelenseydi, cümle yapısı daha sıradışı, bu etki de daha güçlü olabilirdi.

Applebaum:

“The mother stands by the bed and entices me over; I obey and, while a horse neighs loudly at the ceiling, I place my head on the chest of the boy, who shivers at the touch of my wet beard.”

“I place my head...” bölümünde “I” (Türkçe “Ben”) sözcüğünün tekrarı yabancılaştırmayı azaltıyor. Bunun dışında “at the touch of my beard” (sakalımın değmesiyle) yerine mesela “under my beard” (sakalımın altında) dense KM’ye benzer biçimde daha tuhaf, yabancı bir etki uyandırılabilirdi. Cümle genelinde de KM’deki tuhaf, sıra dışı sözdizim normalleştirilmiş, olağanlaştırılmış.

Underwood:

“The mother, standing by the bed, lures me over to it; I go and, as one of the horses whinnies noisily at the ceiling, lay my head on the young man’s chest, my wet beard making him shiver.”

Cümle yapısı bu çeviride genel olarak sıradışı. Son cümlecikte de, KM’den farklı bir yapıda ama yine yabancılığı koruyan bir tercihte bulunulmuş. Dolayısıyla burada sözdizimsel açıdan kaynak odaklı olmayan ama yabancılaştırmacı bir çeviriyle karşı karşıya olduğumuzu söylemek mümkün.

Bir sonraki bölüm, Muirler çevirisi:

“But as I shut my bag and put an arm out for my fur coat, the family meanwhile standing together, the father sniffing at the glass of rum in his hand, the mother, apparently dissapointed in me –why, what do people expect?- biting her lips with tears in her eyes, the sister fluttering a blood-soaked towel, I was somehow ready to admit conditionally that the boy might be ill after all.”

Noktalama işaretleri, ara çizgiler korunmuş bu bölümde de. “I was somehow ready to admit” ifadesiyle, ben anlatıcı olan doktorun öyle görünüyor gibi değil, gerçekten öyleymiş gibi hissettiği vurgulanıyor bu çeviride. Türkçeye çevirilerde es geçilen/tercih edilmeyen bu noktayı atlamamış çevirmen ve içerikteki yabancılığı yansıtmış.

Appelbaum:

“But as I am closing my bag and signaling to have my coat brought over, as the family stands there together, the father sniffing at the glass of rum in his hand, the mother, whom I have most likely dissappointed -what do people expect of me?- biting her lips tearfully, and the sister wawing a blood-soaked towel, I am somehow ready to admit on certain conditions that the boy is perhaps ill after all.”

Bu da hem noktalama, hem cümle yapısı, hem de hastalığı kabullenişin içsel yönünün yansıtılması açısından yabancılaştırmacı bir çeviri.

Underwood:

“But as I close my bag and beckon for my fur, and the family stands there in a body, the father sniffing at the glass of rum in his hand, the mother, probably in dissapointment at me –well, what do people expect?- tearfully biting her lips, and the sister wawing a badly blood-stained handkerchief, I am prepared in a way, under certain circumstances, to admit that the young man may be ill after all.”

“-well, what do people expect?-" deki “well” bizce Muirlerin “why” kullanımından daha uygun, kaynak odaklılık amaçlanıyorsa. Çünkü Almanca metinde, anlam olarak, “iyi de ne bekliyorlar/bekleniyor benden” deniyor, “neden, ne bekliyorlar” değil. Underwood da Tevfik Turan gibi Almanca metindeki havluyu (*Handtuch*) mendil (İngilizce *handkerchief*) olarak çevirmiş. Yaratıcı, başarılı bir çeviri örneği. Yalnız “I am prepared in a way” kısmındaki “prepared” sözcüğünün seçimi, bizce optimal değil. Bu sözcükle ben anlatıcı doktor sanki diğerleri, ailenin üyeleri için, onların kendilerini daha iyi hissetmeleri için oğlanın hasta olduğunu kabulleniyormuş gibi bir izlenim oluşuyor. Oysa, Türkçe çevirilerde uzun uzun tartıştığımız gibi KM’de sıra dışı ve çarpıcı olan, ben anlatıcının gerçekten, iç dünyasında ani bir değişikliğin yaşanması.

Son kısım, Muirler çeviri:

“In his right side, near the hip, was an open wound as big as the palm of my hand. Rose-red, in many variations of shade, dark in the hollows, lighter at the edges, softly granulated, with irregular clots of blood, open as a surface mine to the daylight. That was how it looked from a distance. But on a closer inspection there was another complication. I could not help a low whistle of surprise. Worms, as thick and as long as my little finger, themselves rose-red and blood-spotted as well, were wriggling from their fastness in the interior of the wound towards the light, with small white heads and many little legs.”

Türkçe çevirilerde üstünde uzunca durduğumuz ve kelimenin tam anlamıyla, *literally* “okuru yazara götüren” bir çevirinin oluşmaması üstünden tartıştığımız, eksikliğini vurguladığımız nokta, bu çeviride atlanmamış: Hizmetçinin adı için de yaranın rengi için de aynı sözcük, “Rose” kullanılmış. Öte yandan “That was how it looked from a distance” biçimindeki, “Uzaktan böyle görünüyordu” olarak çevrilebilecek çeviriyle KM’deki yabancılık ortadan kaldırılmış. “But on a closer inspection there was another complication” cümlesinde de metnin eklemelerle daha normal kılınması söz konusu. “I could not help a low whistle of surprise” cümlesi de birinci kişiselleştirilmiş. “rose-red and blood spotted”

kısımında ise silme yapılmış. Kendiliğinden pembe, ayrıca kanla bezenmiş olduğu söylenmemiş.

Appelbaum:

“On his right side, around the hip, a wound as large as the palm of one’s hand has opened up. Pink,* in many shades, dark as it gets deeper, becoming light at the edges, softly granular, with irregular accumulations of blood, wide open as the surface entrance to a mine. That’s how it looks from distance. But close up, a complication can be seen, as well. Who can look at it without giving a low whistle? Worms as long and thick as my little finger, naturally rose-coloured and in addition spattered with blood, firmly attached to the the inside of the wound, with white heads and many legs, are writhing upward into the light.”

(In German, *Rosa*. A wordplay? – TRANS)

Noktalama işaretleri korunmuş ama hem “that’s how it looks from distance” biçimindeki çeviriyle hem de “But, close up, a complication can be seen, as well” çevirisiyle kaynak metinde sıradışı olan cümleler olağanlaştırılmış. Çevirmen, “Rosa” oyunu için sıradışı bir tercihte bulunmuş ve dipnot eklemiş metne. Dipnotta, bu bir sözcük oyunu mu, diye soruyor çevirmen. Cevabı biz verelim: Evet, öyle. Bu dipnotu bu metinde kullanmak akıcılık vb. unsurlar açısından uygun değil gibi görünüyor. Çevirmen seçim yapmıyor, soruyu okurla paylaşıyor; deneysel bir çeviride bu yöntem de denenebilir belki, ilginç de olabilir sonuç ama bu çevirinin genelinde böyle bir tutum söz konusu değil. Ama en azından, bir oyun olabileceğinden şüphelenmiş çevirmen; dolayısıyla yazara yaklaştıran bir stratejinin ürünü denebilir bu seçime.

Underwood:

“In his right side, in the pelvic region, a wound has opened as large as the palm of a hand. Rosy in colour, manyshaded, dark inside and lighter towards the edges, delicately textured, the blood gathered in blotches, gaping like an open-cast mine. From a distance, that is. Seen from close to, there is an added complication. It’s a sight to make anyone whistle under his breath. Worms of the thickness and lenght of my little finger, rosy with their own blood as well as being flecked with it, are fastened inside the wound, wriggling their little white heads and many legs toward the light.”

“From a distance, that is” gibi standart İngilizce cümle kuruluşuna uymayan bir cümlenin kullanılmasıyla KM’deki tuhaflık korunmuş. Yaranın rengini belirtmek için kullanılan “rosy” sözcüğü de hizmetçinin adıyla aynı; bu oyun da yansıtılmış; okur, yazara götürülmüş.

İngilizceye çevirilerin; açıkça yabancılaştırmacı tercihlerin başarılı örneklerinin sıkça karşımıza çıktığı Underwood çevirisinin de, Muir ve Applebaum çevirilerinin de Türkçeye çevirilerle kıyaslandığında, yabancılaştırmaya daha çok başvurulmuş çeviriler olduğunu söylemek mümkün. Noktalama işaretleri ve cümle yapıları açısından, açıkça öyle. Bunun dışında da örneğin, hizmetçinin adıyla, hastanın yarasının renginin aynı olmasıyla ilgili Kafka’nın oyunu es geçilmemiş. Ya da hasta oğlanın hastalığının, ben anlatıcı doktor tarafından, ailenin bir aradaki tuhaf hallerini gördükten sonra kabul edildiği bölümde, doktorun bunu, dışarıya öyle gösterme çabasında olduğu için değil, tuhaf bir şekilde iç dünyasındaki ani dönüşümden dolayı yaptığına kaynak metinde yapılan vurgu, çevirilerde korunmuş. Türkçe çevirilerde başvurulmayan tercihler... Bu noktada İngilizce’nin, İngilizce cümle yapılarının, Türkçeye oranla daha çok benzediği Almancaya, ya da bu iki Batı kültürünün birbirine yakınlığı dolayısıyla yabancılıkların daha kolay aktarılacağı iddia edilebilir; belli oranda bir doğruluk payı taşıyan iddia bu elbette, ancak gördüğümüz gibi

İngilizceye çeviri yapan çevirmenler yeri geldiğinde yabancılaştırmacı ya da yerlileştirmeci seçimler yapmışlar, hem içerik hem de gramatik yapı açısından. Dolayısıyla cümle yapıları ya da kültür ne denli benzer de olsa, yabancılığı korumak, yabancılaştırma yapmak yine de, çevirmenin seçimi. Ve bu seçim, son tahlilde, İngilizceye çevirilerde daha fazla yapılmış.

6. SONUÇ

Bu çalışmada Cumhuriyet Dönemi'ndeki yazın çevirisi stratejilerini hem bu konuda yazılmış makaleler, yapılmış araştırmalar üzerinden hem de Kafka'nın "Ein Landarzt" öyküsünün farklı çevirileri üzerinden tartışmaya çalıştık. Hipotezimiz, yabancılaştırmacının baskın bir strateji olmadığıydı. İncelediğimiz yazılar da genel olarak Tercüme Bürosu döneminde yerlileştirmenin, sonrasında ise kaynak odaklı bir yaklaşımın egemen olduğunu ortaya koyuyordu. Gerçi Paker ve Karantay örneğin, Tercüme Bürosu döneminde, özellikle de önceki yıllara kıyasla daha kaynak odaklı bir yaklaşımın izlerini görüyor (Paker, 1986; Karantay, 1991); Gürçağlar, Tercüme Bürosu döneminde Büro dışındaki eğilimlerin farklı yönde olduğunu vurguluyor (2001); Aksoy, belli dönemlerde tam anlamıyla bir baskınlığın bulunmadığını, aykırı seslerin de çıktığını vurguluyordu (1995). Ancak yine de Büro döneminde egemen figürlerin yerlileştirmeci olduğu, sonrasında ise kaynak odaklılığın daha fazla savunulduğu, yabancılaştırmacının ise bu dönemlerin hiçbirinde baskın yaklaşım olmadığı, çeviri normu haline gelmediği söylenebilir. Yabancılaştırmacının bazı aydınlar tarafından savunulduğu görülmekle birlikte onların, yaklaşımlarının marjinalliğine ilişkin kendi ifadeleri (Hikmet, 1975; Berk, 1978), bu tutumlarının tek başına yabancılaştırmacının baskınlığına kanıt teşkil etmeyeceğini ortaya koyuyor. Üstelik çeviri tarihimizde yabancılaştırmacının yeri olduğunu savunan araştırmacıların bazılarının yabancılaştırma stratejisiyle kaynak odaklılığı bir tutma eğiliminde olmaları, hangi stratejiyi baskın bulduklarını netleştirmeyi zorlaştırıyor. Sonuç olarak, kabaca söylersek çeviri metinlere eğilmeden önceki okumalarımız, Cumhuriyet Dönemi'nde yabancılaştırma stratejisinin baskın olduğuna dair veri sunmuyor bize.

Çalışmanın ikinci aşaması olan "Ein Landarzt"ın çevirilerinin incelemesine geçtiğimizde gördüklerimiz ise şunlar: Yerlileştirmeci tutumu eleştirilen Kamuran Şipal'in pek çok açıdan, başka çevirmenlere kıyasla, yabancılaştırma stratejisine daha fazla başvurduğunu gördük. Murat Sözen, Şipal yerlileştirmenin demode olduğu 1960'larda ayrıksı bir çevirmendi, diyor (Sözen, 2009:60). Bu araştırmada ise Şipal'in günümüzün birçok çevirmenine kıyasla yabancılaştırmacı olduğu ortaya çıktı. Bu, şu önermeyi de beraberinde getiriyor. En yabancılaştırmacı çevirmen, yerlileştirmeciliğiyle ünlü Kamuran Şipal'se, yabancılaştırma Türkçeye yazın çevirilerinde gerçekten de pek kullanılmayan bir strateji olsa gerek. İncelediğimiz örnekler bakarsak; M. Kamil Utku akıcı bir metin ortaya koymayı hedeflemiş; Tevfik Turan'ın çeviri işlemleri net biçimde yabancılaştırmacı bir yönü olduğunu söylemeye olanak tanımıyor, Harmancı ve Bilen çevirilerinde de yabancılaştırma stratejisini akla getirecek çeviri işlemleri yok denecek kadar az. Dolayısıyla, bu örnekler üzerinden gördüğümüz, yazın çevirilerinde bir strateji olarak yabancılaştırmacının son derece az kullanıldığı. Üstelik, Şipal'in çevirilerini 60'larda yaptığını, bu çevirilerin yayımlanma yıllarının ise 2000'ler olduğunu düşünürsek -kısıtlı bir örneklem üzerinden konuşuyor olsak bile- yabancılaştırmacının Türkçeye yazın çevirilerinde ivme kaybeden bir strateji olduğunu ileri sürebiliriz. 2000'lerde baskın olan norma ilişkin ise net bir sonuç elde edemediğimizi belirtelim. Daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için örnekleri çoğaltmanın gerekliliğini vurgulamaya gerek dahi yok.

Metnin İngilizce çevirilerinde ise açık biçimde daha çok yabancılaştırmaya başvurulduğunu gördük. Bu da, Türkçeye çevirilerde yabancılaştırmacı stratejinin eksikliğine

ilişkin hipotezimizi destekleyen bir veri çünkü kaynak metnin “doğası gereği” yabancılaştırmaya elverişli olmadığı türünden varsayımları çürütecek bir özelliğe sahip. Diğer bir deyişle, yabancılaştırmanın pekala yapılabileceği bir kaynak metin var elimizde, ama Türkçeye çevirilerde tercih edilmemiş bu strateji; bunu açık biçimde bir daha ortaya koyan bir veri bu. Bu veri, başka bir önemli noktanın da altını çiziyor. Venuti, çevirinin doğası gereği yerileştirmeci olduğunu savunur (1999); biz de onun bu argümanını temel aldık bu çalışmada ve Kafka’nın “Ein Landarzt” adlı öyküsünün Türkçeye çevirileri de bu savı destekledi. İngilizceye çeviriler ise bu hipoteze ters düşüyor bir yerde. Üstelik Venuti, özellikle Anglosakson kültürüne, İngilizceye çevirilerde yerileştirmenin, akıcı çevirilerin norm olduğunu söylediği halde (Venuti, 1999)... Öyleyse, İngilizce çeviriler özelinde normdışı bir örnekle karşı karşıyayız, diyebiliriz. Peki bu durumun açıklaması ne olabilir? İngilizceye çeviri yapan çevirmenler yabancılaştırmacı çeviri işlemlerini neden daha yoğun olarak tercih etmişler? Franz Kafka’nın Anglosakson kültüründeki alımlanmasının farklı olma olasılığı; onun anlatımının, Kafkaesk denen o esrarengiz, sıradışılıklarla dolu dünyanın ve buna eşlik eden basit gibi görünen ama sıradışı, yabancılaştırıcı öğelerle dolu anlatımın, Anglosakson dünyada daha fazla tartışılmış, yer etmiş olma olasılığı, akla gelen bir açıklama. Kafka’ya, onun dünyasına daha fazla yaklaşmış bir kültür evreni var belki karşımızda. Bu varsayımı test etmeye burada girişmeyeceğiz, bu başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Bu çalışma ayrıca somut veriler üstünden çalışıldığında yazınsal çeviride belli eğilimleri, daha sağlam bir zemin üzerinden ortaya koymanın, tartışmanın mümkün olacağını bir kez daha gösteriyor. Çalışma, karşılaştırmalı incelemeler yapmanın önemini, bu tür incelemelerin Şipal örneğinde gördüğümüz üzere, üstünde neredeyse fikir birliğine varılmış yargıları değiştirebilecek sonuçlar alınmasına olanak tanıyacak zemini sunabileceğini de gösteriyor.

7. KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (1995). Cumhuriyet Döneminde Çeviri Anlayışları. (yay. haz. Mehmet Rifat), *Çeviri ve Çeviri Kuramı Üzerine Söylemler* (73-92). İstanbul: Düzlem Yayınları.
- Ataç, N. (1941). Tercüme Dair. *Tercüme*, 1 (6), 505-507.
- Berk, İ. (1978). Çeviride Şiir Dili. *Türk Dili*, 38-322, 71-76.
- Berk, Ö. (2000). Bir Türk Kimliği Yaratmada Tercüme Bürosu ve Kültür Politikaları: Çevirilerin Yerelleştirilmesi. *Toplum ve Bilim*, 85, 156-171.
- Berk, Ö. (2001). Ulusların ve Ulusal Kimliklerin Oluşturulmasında Çeviri Yöntemlerinin Rol ve İşlevi, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4, 49-66.
- Berk, Ö. (2005). *Kuramlar Işığında Açıklamalı Çeviribilim Terimcesi*. İstanbul: Multilingual.
- Erenel, E. (1968). Amerika, Dava, Şato ve İki Çeviri Anlayışı. *Yeni Dergi*, 42, 65-70.
- Erhat, A. (1974). Ortak Çeviri. *Türk Dili*, 38 (322), 54-58.
- Gürçağlar, Ş. T. (2001). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey – 1923 1960* (Doktora tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Gürçağlar, Ş. (2005). *Kapılar: Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Hikmet, N. (1975). *Kemal Tahir’e Mapusaneden Mektuplar*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kafka, F. (1952). A Country Doctor. *Selected Short Stories of Franz Kafka* içinde (148-156). (Çev. Willa ve Edwin Muir). New York: The Modern Library.

- Kafka, F. (1995). Bir Köy Hekimi. *Hikâyeler* içinde (187-209). (Çev. Kâmuran Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kafka, F. (1996). A Country Doctor. *The Metamorphosis and Other Stories* içinde (76-80). (Çev. Stanley Appelbaum). New York: Dover Publications.
- Kafka, F. (1997). Ein Landarzt. *Die Erzählungen* içinde (253-260). Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH.
- Kafka, F. (2004). Bir Köy Doktoru. *Metamorfoz ve Diğer Hikayeler* (115-121). (Çev. Zeynep Bilen). İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Kafka, F. (2005). Bir Köy Doktoru. *Seçme Öyküler* (70-76). (Çev. Mehmet Harmancı). İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Kafka, F. (2006). A Country Doctor. *Franz Kafka – Stories 1904-1924* içinde (182-187). (Çev. J. A. Underwood). Londra: Abacus.
- Kafka, F. (2012). Bir Taşra Hekimi. *Ceza Kolonisinde – Anlatılar 1* içinde (117-124). (Çev. Tevfik Turan). İstanbul: Can Yayınları.
- Kafka, F. (2014). Bir Köy Hekimi. *Bir Köy Hekimi* içinde (9-16). (Çev. M. Kamil Utku). İstanbul: Altıkkırkbeş Yayınları.
- Karantay, S. (1991). Tercüme Bürosu: Normlar ve İşlevler. *Metis Çeviri*, 16, 96-101.
- Karst, R. (1984). Kafka ve Gogol-Gerçekliği Olan İmgeler ve İmgeleri Olan Gerçek. (Çev. Turgay Kurultay). *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, 69-80.
- Köni, Y. K. (1944). Tercüme Dair Düşünceler. *Vakit*, 157-158.
- Maden, S. (1978). Soruşturma. *Türk Dili*, 38-322, 169.
- Muir, E. (1984). Kafka'yı Çevirirken. (Çev. Serap Avanoğlu). *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, 122-126
- Nabokov, V. (1988). *Edebiyat Dersleri*. (Çev. Fatih Özgüven, Nihal Akbulut). İstanbul: Ada Yayınları.
- Nutku, Ö. (1978). Oyun Çevirilerinde Konuşma Dilinin Önemi. *Türk Dili*, 38-322, 79-86.
- Özdoğru, N. (1964). Shakespeare'e Saygı. *Oyun*, 23-30.
- Paker, S. (1986). Hamlet in Turkey. *New Comparison*, 2, 89-105.
- Popovič, A. (2004). Çeviri Çözümlemesinde “Değiş Kaydırma” Kavramı. (yay. haz. Mehmet Rifat). *Çeviribilim Nedir? – Başkasının Bakışı* (133-143). İstanbul: Dünya Kitapları.
- Schleiermacher, F. (1963). Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens. (yay. haz. Hans Joachim Störig). *Das Problem des Übersetzens*, (39-70). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Sözen, M. (2009). Türkiye’de Kafka Çevirileri Bağlamında “Şarkıcı Josefine ya da Fare Ulusu” Üzerinden Kâmuran Şipal’in Yeri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Okan Üniversitesi.
- Sözer, Ö. (1966). Kafka’dan İki Roman: “Dava” ve “Şato”. *Yeni Dergi*, 26, 115-122.
- Şipal, K. (1967). Dava ve Şato Çevirileri Üzerine. *Yeni Dergi*, 30, 211- 225.
- Venuti, L. (1998). Strategies of Translation. (yay. haz. Mona Baker). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, (240-244). Londra ve New York: Routledge.

Venuti, L. (1999). *The Scandals of Translation*. Londra ve New York: Routledge.

Yetkin, S. K. (1944). Tercüme Sanatı. *Edebiyat Konuşmaları* (45-47). İstanbul: Remzi Kitabevi.